

BLADWIJZER

wegwijs met Heemkunde Vlaanderen

april 2015 • 13

Inhoud

Beheer en organisatie:

- Op bezoek bij ... tapis plein
- De toekomst van het verleden. Heemkunde en technologie
Verslag van de studienamiddag Heemkunde Actueel 2014

Onderzoek:

- Prinsessen, gravinnen en dienstmeiden
De bewoners van het kasteel van Niel-bij-Sint-Truiden, 1871-1920
- Op de achterzijde
Het beeld van de adel in negentiende-eeuwse bidprentjes

Ontsluiting:

- Historische kaarten digitaal ontsloten
MAGIS Brugge als voorbeeld van digitale kaartanalyse met QuantumGIS
- Project onder de loep: Vogels die niet vliegen gaan dood
30 jaar Ghanezen in Gent en Oost-Vlaanderen. 30 jaar migratie
- Karrenmuseum lanceert databank historische voertuigen
Pionierswerk voor inventarisatie karren, wagens en koetsen

Behoud en beheer:

- Archiveren van digitale beelden

Activiteiten in de kijker

COLOFON

- **Verantwoordelijke uitgever:**
Fons Dierickx
Grote Baan 193
9310 Herdersem
- **Contactgegevens:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5 - 2800 Mechelen
T 015 20 51 74
www.heemkunde-vlaanderen.be
info@heemkunde-vlaanderen.be
- **april 2015 - nr.13**
- **Eindredactie:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
- **Lay-out en druk:** drukkerij De Bie

Op bezoek bij ... tapis plein

Bladwijzer: Tapis plein behoorde tot de eerste lichting organisaties die als landelijk expertisecentrum werd erkend in 2009. Maar hoe zijn jullie eigenlijk ontstaan?

Tapis plein: 'We zijn grotendeels ontstaan dankzij de onvoorwaardelijke inzet van enthousiaste jonge mensen gebeten door de erfgoedmicrobe. We vonden elkaar in een Brugse jongerenbeweging rond Open Monumentendag sinds 1992. Het kernteam bestaat nog steeds uit dit groepje vrienden.'

'In 2002 waagden we met enkelen uit de groep de sprong naar het professionele erfgoedlandschap en in 2003 gingen we van start als projecthuis. Sindsdien bouwden we een rijke expertise en sterke reputatie uit op vlak van erfgoedparticipatie, publiekswerking en educatie.'

Bladwijzer: Hoe zijn jullie toen bij de naam 'tapis plein' terechtgekomen, toch geen voor de hand liggende keuze?

Tapis plein: 'In een creatieve brainstorm kozen we uiteindelijk voor 'tapis plein' als een knipoog naar het dialectwoord 'tapis plain', maar dan met 'plein'. Hiermee verwijzen we naar de publieke ruimte, het publiek en ontmoetingen buiten de muren van de erfgoedhuizen, hét werkterrein van tapis plein. We wilden erfgoed tot bij de mensen brengen, het plein op kan je zeggen. En dan kom je tot een naam met een knipoog, symbolisch voor de atypische, speelse en laagdrempelige omgang met erfgoed waar we voor staan.'

Feestopname in januari 2014 van de viering 10 jaar tapis plein. De werking bestaat uit twee grote delen: de Vlaamse expertisewerking rond erfgoedparticipatie met een focus op immaterieel erfgoed en de website www.immaterieelerfgoed.be enerzijds en de werking Handmade in Brugge anderzijds

De campagne 'Fier op wat ik doe' (2015) wil de veelzijdigheid aan immaterieel erfgoed in de kijker te zetten.

Bladwijzer: Met de erkenningen als expertisecentrum in 2009 en 2012 werd jullie werking verder gespecificeerd. Kan je daar wat meer over vertellen?

Tapis plein: 'In 2009 werden we structureel erkend door de Vlaamse Gemeenschap als 'Expertisecentrum voor actieve cultureel-erfgoedparticipatie'. Participatie gaat over 'de toegang naar het deelnemen' en het 'deelhebben' aan ons cultureel erfgoed. Het is daarmee ook de hefboom tot maatschappelijke verbreding en actualisering van ons erfgoed.'

'In de huidige beleidsperiode sinds 2012 focust onze werking zich op Immaterieel Cultureel Erfgoed (ICE). Immaterieel erfgoed zijn de niet-tastbare gewoontes of gebruiken, kennis en praktijken van vroeger die we nu nog doen én die we willen doorgeven aan volgende generaties. Denk bijvoorbeeld aan tradities als het vieren van carnaval, circus, alle gewoontes rond Nieuwjaar vieren, ... maar evengoed aan ambachten als kantklossen, houtbewerking of de kennis van een molenaar.'

'We willen het jonge immaterieel cultureel erfgoedbeleid en -netwerk in Vlaanderen mee ontwikkelen, ondersteunen en stimuleren. Dit immaterieel erfgoed strekt zich uit over vijf domeinen: (1) oraal erfgoed, (2) podiumkunsten en muziek, (3) sociale gewoonte en gebruiken, (4) gebruiken in verband met de natuur en (5) ambachten.'

'Doorheen deze vijf domeinen gaan we op zoek naar interessante methodes, boeiende praktijkvoorbeelden en versterkende verbindingen om die dan weer te delen met gemeenschappen in en buiten Vlaanderen. Daarnaast modereren we ook de website www.immaterieelerfgoed.be.'

Bladwijzer: Wat is momenteel jullie belangrijkste doelgroep?

Tapis plein: 'Aangezien tapis plein in deze periode de ontwikkeling van het Vlaamse beleid rond immaterieel erfgoed en het netwerk daarrond ondersteunt, functioneren we zowat als een spil in dat groeiende netwerk. Onze eerste doelgroep is nu dus de erfgoedsector die we helpen in het uitbouwen van de werking en dienstverlening rond immaterieel erfgoed.'

Showroom Zeebrugge (2007)

Bladwijzer: Waarvoor kunnen de mensen bij jullie terecht en hoe delen jullie expertise?

Tapis plein: 'Uiteraard voor onze expertise rond dit immaterieel erfgoed! We zijn een wegwijzer rond ICE in Vlaanderen en zitten als ngo ook in een internationaal netwerk. Wie dus een vraag heeft over ICE, maar niet weet waar hij of zij terecht kan, kan bij ons aankloppen en dan helpen we je verder.'

'Het delen van onze expertise gebeurt via studiedagen, publicaties, vormingen, enzovoort. Ook zetten we in op het ontwikkelen van handige tools, klaar voor gebruik: handleidingen, tips, praktijkvoorbeelden en publicaties: deze vind je op onze website. Tools specifiek rond ICE delen we ook via immaterieelerfgoed.be.'

Expositie UN-TOUCHABLE (2006 - 2008)

‘Daarnaast kunnen organisaties bij ons ook terecht voor advies bij het uitdenken van een project, waarbij we dan onze bagage rond ICE en erfgoedparticipatie delen. Dit doen we telefonisch, via mail of via de zogenaamde vragenuurtjes waarbij we met twee collega’s 1,5 uur meedenken op maat.’

Bladwijzer: Komen jullie vaak in contact met heemkundige kringen?

Tapis plein: ‘Heemkundige kringen zijn niet onze hoofddoelgroep, maar via projecten en samenwerkingen met andere organisaties komen we soms met hen in contact. Ze spelen lokaal vaak een heel belangrijke rol in de zorg voor het immaterieel erfgoed. Niet alleen in het documenteren ervan, maar soms zijn ze zelf de stuwende krachten achter lokale tradities en feesten.’

‘Samen met Heemkunde Vlaanderen zoeken we verder uit welke rol heemkundige kringen in dit proces spelen, kunnen spelen en hoe we ze daarin kunnen ondersteunen. We zijn daarbij niet het aanspreekpunt, maar de inhoudelijke partner van Heemkunde Vlaanderen. Met vragen rond immaterieelerfgoed.be kunnen heemkundige kringen wel rechtstreeks bij ons terecht.’

Project ‘Nooit Genoeg, over verzamelen en verzamelaars’ (2007-2008) © Jelle Vermeersch

Bladwijzer: In 2014 vierden jullie je tiende verjaardag met verschillende acties. Wat waren voor jullie de hoogtepunten van de afgelopen tien jaar?

Tapis plein: ‘Tot de hoogtepunten horen ongetwijfeld de meest uiteenlopende ervaringen die we op ons traject beleven: als burgerinitiatief, een beetje atypisch in de erfgoedsector, leggen we op ons parcours eigen accenten die we zinvol en belangrijk vinden. Dat evolueerde zo uit héél concrete en eigenzinnige stads- en buurtprojecten rond erfgoed in de eerste jaren, een tijd die we een heel warm hart toedragen en waar we zonder centen maar

met heel veel engagement en ideeën experimenteerden rond erfgoed en participatie.’

‘Later startten we enkele grote innovatieve erfgoedacties en -projecten op die heel Vlaanderen rondreisden met tentoonstellingen, boekpublicatie, workshops enzovoort: zoals UN-TOUCHABLE over de startende UNESCO Conventie van 2003, of ‘Vlaanderen Verzamelt’/ ‘Nooit Genoeg’ over het intrigerende fenomeen van de verzamelpassie bij vele mensen hier in Vlaanderen.’

Tapis plein won de Vlaamse cultuurprijs voor cultureel erfgoed in 2011

‘In 2011 ontvingen we de Vlaamse Cultuurprijs voor Cultureel Erfgoed voor onze aanpak en inzet rond erfgoed en participatie, ook dat is zondermeer een mijlpaal op onze weg. En de keuze om sinds 2012 voluit aan de kar van immaterieel erfgoed te trekken, zowel voor het Vlaamse veld als ook internationaal.

Bladwijzer: Wat staat er in 2015 nog bij jullie op het programma?

Tapis plein: ‘In 2015 is het alle hens aan dek om breder te sensibiliseren en de veelzijdigheid aan immaterieel erfgoed in Vlaanderen meer in beeld te brengen. Daarvoor zetten we de campagne ‘FIER!’ op waarmee we iedereen oproepen die fier is op wat hij/zij aan immaterieel erfgoed kent of doet, om dat stukje immaterieel erfgoed dan ook zelf aan te melden en in beeld te brengen op www.immaterieelerfgoed.be.’

‘Daarnaast willen we ook bekijken hoe musea en archieven, landelijk en lokaal, nu al meewerken aan de toekomst van immaterieel erfgoed. Om dan te bekijken of we de blikken nog meer kunnen open trekken over hoe ze gemeenschappen kunnen ondersteunen en samenwerken. Dit zal uitmonden in studiedagen, lezingen, workshops, overlegmomenten ... Werk genoeg voor de boeg dus.’

Rob Bartholomees
Consulent Heemkunde Vlaanderen

De toekomst van het verleden Heemkunde en technologie

Verslag van de studienamiddag Heemkunde Actueel 2014

Heemkunde en technologie, het lijken twee werelden. Toch is niets minder waar. Anno 2015 wordt (digitale) technologie op alle mogelijke manieren ingezet om het lokaal erfgoed te bewaren, te bestuderen en te ontsluiten. Software, internettoepassingen en digitale applicaties zijn voor veel heemkundigen geen toekomstmuziek meer, maar dagelijkse realiteit. Zelfs filmpjes opnemen vanuit een drone blijkt voor sommige lokale onderzoekers geen brug te ver.¹ De technologische mogelijkheden worden alsmaar groter. Maar wat vandaag in is, is morgen misschien alweer passé. **Bijblijven is de boodschap!**

Daarom organiseerde Heemkunde Vlaanderen op zaterdag 15 november 2014 de vierde editie van haar jaarlijkse studienamiddag rond het thema technologie. Een thema dat duidelijk leeft, want meer dan 80 geïnteresseerden woonden de studienamiddag bij.

Technologie is natuurlijk een erg brede term die op verschillende manieren gedefinieerd kan worden. Vaak wordt hieronder het systematisch toepassen van kennis voor allerlei praktische doeleinden bedoeld. De namiddag was dan ook erg 'praktisch' opgevat en bestond, in tegenstelling tot eerdere edities, grotendeels uit sessies waarin een bepaalde technologische toepassing en de mogelijkheden voor heemkundigen werden voorgesteld.²

Digitale geschiedenis

De namiddag begon echter met een eerder theoretische inleiding. Fien Danniau van het Instituut voor Publieksgeschiedenis nam het publiek mee naar de wereld van de digitale geschiedenis. Dat die digitale geschiedenis ook zo haar verleden heeft, werd al snel duidelijk. In 1934 al schreef Paul Otlet in zijn *Traité de documentation*:

'Hier op de werktafel, geen enkel boek meer. In de plaats

Collectie mundaneum.org

daarvan een beeldscherm en daarnaast een telefoon. Ginds, ver van hier in een immens gebouw, bevinden zich alle boeken en inlichtingen. Van daaruit verschijnt op het scherm de pagina die antwoord biedt op de via de telefoon gestelde vraag.'

Een ware visionair dus die met zijn Mundaneum in zekere zin de bouwstenen legde voor het internet en zoekmachines zoals Google. Digitale technologie kan de lokale onderzoeker vandaag op heel wat terreinen van dienst zijn. Ten eerste op het vlak van het verzamelen. De talrijke erfgoed- en andere databanken zijn hier een uitstekend voorbeeld van. Ook voor het zoeken en vinden van informatie over lokale (historische) onderwerpen is digitale technologie een zegen, denk maar aan google. Toch is het niet altijd makkelijk om kwalitatieve informatie te onderscheiden van 'pulp'. Iets ingewikkelder wordt het wanneer technologie ook wordt ingezet om betekenis te geven. Met de vrije tiki-toki software bijvoorbeeld (www.tiki-toki.org) kunnen verschillende soorten informatie worden gekoppeld en gepresenteerd op een tijdlijn. Dat presenteren, of het ontsluiten van lokaal erfgoed, is de laatste stap waarbij technologie kan worden ingezet, denk maar aan websites en allerlei afgeleide producten zoals app's.

Digitaal gaan is echter niet alleen een kwestie van technologie, zo wist Fien Danniau nog mee te geven, maar ook een mentale instelling. Openheid en het delen en communiceren van kennis zijn daarbij van cruciaal belang. De lokale onderzoeker kan op talloze manieren online gaan. Welke vorm hij of zij ook verkiest, het blijft belangrijk om steeds het kritisch apparaat te respecteren.

Na deze inleidende lezing, volgden twee reeksen van telkens drie parallelle sessies rond één specifieke technologische toepassing.

Crowdfunding

In de eerste sessie vertelde Sam Capiou van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek het verhaal van Boekensteun, het eerste crowdfundingplatform voor erfgoedprojecten rond conservering. Crowdfunding is de mogelijkheid om voor een bepaald project via een open oproep – met behulp van het internet – een vooraf bepaalde hoeveelheid financiële middelen te vergaren van een ongedefinieerd (en groot) netwerk van mensen, in ruil voor een immateriële of materiële beloning.

Op zich is deze manier van geld inzamelen natuurlijk niet nieuw, maar binnen de erfgoedsector waren dergelijke projecten tot voor kort eerder zeldzaam. In navolging van succesverhalen uit het buitenland, startte de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in samenwerking met

een heel aantal partners in het najaar van 2013 daarom het online platform www.boekensteun.be. De doelstellingen van het platform waren meervoudig: fondsen werven voor conserveringsprojecten, fungeren als communicatieplatform en de haalbaarheid van crowdfunding voor erfgoedprojecten onderzoeken.

Na één jaar is de toon gematigd positief: er werd 34 290 euro opgehaald door elf projecthouders waaronder ook Heemkundige Kring Triverius. Crowdfunding kán dus, maar het vergt wel heel wat inspanningen van de organisaties. Gemakkelijk geld is het allerminst. Gedragenheid van het project binnen de organisatie is daarom essentieel. Crowdfunding is, meer nog dan fondsenwerving, vooral een kwestie van communicatie. Een wervende tekst en een aantrekkelijk filmpje bepalen in sterke mate het succes van het project.

Een campagne op Boekensteun levert heel wat zichtbaarheid op. Toch leert de ervaring dat donateurs aan erfgoedprojecten meestal geen onbekenden zijn van de organisatie. Circa 70% van de donateurs komt uit de onmiddellijke omgeving. De ‘beloning’ die wordt vooropgesteld, werkt dan ook minder als motivatie om te geven dan doorgaans het geval is bij crowdfunding. Wel aantrekkelijk voor vele donateurs is de fiscale aftrekbaarheid van giften die via Boekensteun gebeurden. De samenwerking met de Koning Boudewijnstichting maakte dit mogelijk. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de mediaangiften 40 euro bedroeg.

Heemkundige Kring Triverius ging via Boekensteun op zoek naar geld om deze boeken van de bekende zestiende-eeuwse arts Triverius te restaureren. Het doelbedrag werd jammer genoeg niet gehaald.

Hoewel crowdfunding de gewone werkingssubsidies nooit zal kunnen vervangen, lijkt het in de toekomst onvermijdelijk om dergelijke alternatieve financiering via digitale kanalen te gaan verkennen. Heemkundige kringen die hiermee willen experimenteren kunnen steeds terecht bij Heemkunde Vlaanderen voor advies en begeleiding.

Tips voor crowdfunding

- Speel in op de emotie van het publiek: 'Help, dit unieke stukje erfgoed is bedreigd!'
- Kies een realistisch bedrag.
- Communiceer op alle mogelijke manieren: online, via publieksevenementen en via persoonlijke contacten.
- Combineer de online en offline betaling.
- Crowdfunding = hard werken → een beetje geld, maar vooral veel promotie!

Printing-on-demand

De meest gelezen veelgestelde vraag op de website van Heemkunde Vlaanderen is al enkele jaren 'Ik wil mijn eerste boek publiceren. Hoe ga ik te werk?'. Dat er veel belangstelling was voor de sessie 'U vraagt, wij drukken' mag dan ook niet verwonderen. Patrick Van Dam (createmybooks.com/shopmybooks.com) en Wim Van Bouwelen (Ja-cop) gaven er uitleg over het systeem van printing-on-demand.

Een boek uitgeven is immers niet altijd zo evident. Als je al het geluk hebt dat jouw manuscript door een uitgeverij wordt aanvaard en die dus gelooft in een zekere afzet, dan ben je als auteur ook vaak verplicht een aantal exemplaren af te nemen. Niet weinig auteurs hebben in hun kelder of op hun zolder stapels onverkochte boeken liggen. Wie schrijft, die blijft, maar die blijft vooral ook al te vaak liggen...

Alles in eigen beheer uitgeven is natuurlijk een mogelijkheid. Als auteur beslis je dan zelf over elk aspect: van de inhoud over de lay-out tot en met de verdeling en de marketing. Voor wie niet van alle markten thuis is, is die vrijheid niet altijd een cadeau. Online bedrijven, zoals createmybooks.com, proberen het beste van de twee werelden te combineren. Auteurs kunnen er hun boek opladen in pdf en krijgen via een aantal sjablonen ook hulp bij het opmaken van het binnenwerk en de kaft. Van

Dam en Van Bouwelen benadrukten nogmaals hoe belangrijk die kaft wel niet is.

Zeker voor wie zijn boek ook online te koop wil aanbieden (dat kan o.m. via shopmybooks.com, maar is geen verplichting), is een aantrekkelijke cover een must. Mensen kopen steeds meer online, dus auteurs die graag een breed publiek willen bereiken, mogen die boot niet missen. Je kan natuurlijk zelf een website maken om je boeken aan te prijzen, maar instappen op een bestaand platform biedt het voordeel dat het betalings- en verzendingsproces voor jou worden geregeld.

En de prijs? Die bepaal je als auteur grotendeels zelf, al is er natuurlijk wel een minimumprijs. Een gedeelte van de inkomsten verlies je aan een tussen-speler zoals createmybooks.com, maar het grote voordeel is natuurlijk dat de prijszetting onafhankelijk van het aantal exemplaren gebeurt. Ideaal voor publicaties waarbij de verkoop op voorhand erg moeilijk in te schatten is.

Goedkope software

Tijdens de derde sessie gaven Bram Vannieuwenhuize en Elien Vernackt meer uitleg over het project MAGISBrugge, een voorbeeld van digitale kaart-analyse.³ Voor dit technologisch hoogstandje werd gebruik gemaakt van de gratis software QuantumGIS. Maar niet alle software is gratis of zelfs betaalbaar. Nochtans is software onontbeerlijk voor de werking van erfgoedorganisaties. Een initiatief als SOCIALware probeert hier een mouw aan te passen. Catherine Van Eeckhaute kwam vertellen hoe het precies werkt.

In 2007 werd SOCIALware, zelf een gesubsidieerde vzw, opgericht met als doel 'de impact van vzw's verhogen door inzet van technologie'. Via SOCIAL-

ware kunnen softwarebedrijven hun producten uit filantropische overwegingen goedkoop ter beschikking stellen van vzw's. Heemkundige kringen of andere erfgoedorganisaties die een vzw-structuur hebben kunnen vervolgens intekenen op die producten. Indien ze beantwoorden aan het profiel (voor heemkundige kringen geen enkel probleem), wordt hun aanvraag goedgekeurd en krijgen ze de producten opgestuurd.

En wat met feitelijke verenigingen?

Feitelijke verenigingen hebben geen rechtspersoonlijkheid. Dit betekent dat ze juridisch niet bestaan als afzonderlijke identiteit. Het is dan ook logisch dat een feitelijke vereniging geen 'handelingen' kan stellen zoals het aankopen of verkopen van zaken. Leden kunnen dat uiteraard wel, maar in dat geval is het onmogelijk om te traceren of dit lid handelt als privépersoon of als lid. Dat onderscheid bestaat juridisch niet. Lees meer over het verschil tussen een feitelijke vereniging en een vzw in de 'veelgestelde-vragen-rubriek' op onze website (<http://www.heemkunde-vlaanderen.be/wat-zijn-de-consequenties-van-het-feit-dat-mijn-heemkring-een-feitelijke-vereniging-is/>).

Op die manier hebben vzw's toegang tot meer dan 200 producten aan slechts 4% van de reële marktwaarde. Zo betaal je voor het Norton Anti Virus-systeem slechts 3 euro exclusief btw en Office 2013 kost een organisatie slecht 18 euro exclusief btw. In budgettaire krappe tijden absoluut een aanrader. Dat zullen de 21 heemkundige kringen die al producten via SOCIALware aankochten ongetwijfeld beamen. Zij konden samen zo circa 65.000 euro besparen op de aanschaf van licenties.

3D-printen

De meest futuristische sessie was ongetwijfeld deze van Sam Mulkay (3Dtools) over 3D-printen. Mulkay legde uit hoe de technologie precies werkt en voor welke toepassingen, ook op het gebied van lokaal erfgoed, ze bruikbaar zou kunnen zijn. Eenvoudig geformuleerd komt het er bij 3D-printen op aan binnen een relatief kort tijdsbestek van een digitaal 3D-model naar een fysisch 3D-model te gaan door middel van een laagopbouwend principe.

De heemkundige kring van Wieze liet een model van Caudronges Hof in 3D printen. © Rik Vermeir

Dat digitale model kan je natuurlijk zelf tekenen bijvoorbeeld met de gratis software Sketchup.⁴ Spectaculairder echter is de techniek waarbij een object of gebouwd gescand wordt en de data worden verwerkt tot een digitaal 3D-model. Zelfs verdwenen gebouwen kunnen in sommige gevallen terug 'tot leven' worden gewekt op schaal. Belangrijke voorwaarde daarbij is dat er voldoende beeldmateriaal van dat gebouw bestaat dat vanuit verschillende perspectieven werd genomen.

Bij de aandachtige heemkundige gaat nu natuurlijk een belletje rinkelen. Opdat dergelijke technologie in de toekomst toegepast zou kunnen worden, is het vandaag cruciaal om erfgoed dat dreigt te verdwijnen op de correcte manier te 'archiveren'. Blijkt het onmogelijk om een erfgoedparel van de sloophamer te redden, dan kan het vandaag correct fotograferen nu of later een replica mogelijk maken. Ook voor didactisch materiaal of restauratie biedt de technologie kansen.

3D-printen gaat snel en laat toe om zonder de kosten voor een mal of matrijs toch unieke stukken te maken. De opmars van de 3D-printers gaat dan ook razendsnel. Binnen enkele jaren zullen ze uit het erfgoedveld niet meer weg te denken zijn. Maar met deze nieuwe technologie zullen ongetwijfeld ook nieuwe vragen opduiken over 'echtheid' en 'maakbaarheid'. In dergelijke debatten is een geïnformeerde heemkundige er twee waard.

Starten met 3D

Software:

- www.sketchup.com
- <http://meshlab.sourceforge.net>
- www.repetier.com

Printers:

- <http://shop.felixprinters.com>
- <http://us.xyzprinting.com>
- www.makerbot.com

Printdiensten:

- <http://i.materialise.com>
- www.shapeways.com
- www.3Dhubs.com

In die 'cloud' is informatie (gegevens, software etc.) toegankelijk en beschikbaar voor verschillende personen tegelijk. Toepassingen zoals google docs, google drive, skydrive of dropbox laten niet alleen toe digitaal te bewaren, maar bieden soms ook de mogelijkheid om met verschillende personen samen aan één document, zoals een artikel, te werken. Een ander voorbeeld is het Officepakket 365 waarbij de gebruiker geen product aankoopt, maar via een (goedkope of soms zelfs gratis) licentie gebruik kan maken van de laatste versie. Uiteraard moet je bij dergelijke licenties steeds in de gaten houden dat de voorwaarden niet veranderen. Een bedrijf kan plots beslissen om zijn product toch betalend te maken of om de productie stop te zetten. Cloudtoepassingen bieden veel mogelijkheden en creëren kansen voor een vlottere samenwerking binnen verenigingen. Maar bovenal vergen ze een nieuw denkkader rond een concept als 'eigenaarschap'. Hiermee werd de stelling dat digitaal gaan ook een mentale instelling van openheid en het delen van kennis veronderstelt opnieuw bevestigd.

Samenwerken in de cloud

De laatste sessie was volledig gewijd aan de 'cloud'. Werken in de 'cloud' maakt immers steeds meer opgang, ook onder heemkundigen. Maar deze vlag denkt natuurlijk vele ladingen. Bram Wiercx van FARO maakte het publiek wegwijs in de wereld van de 'digitale wolk'.

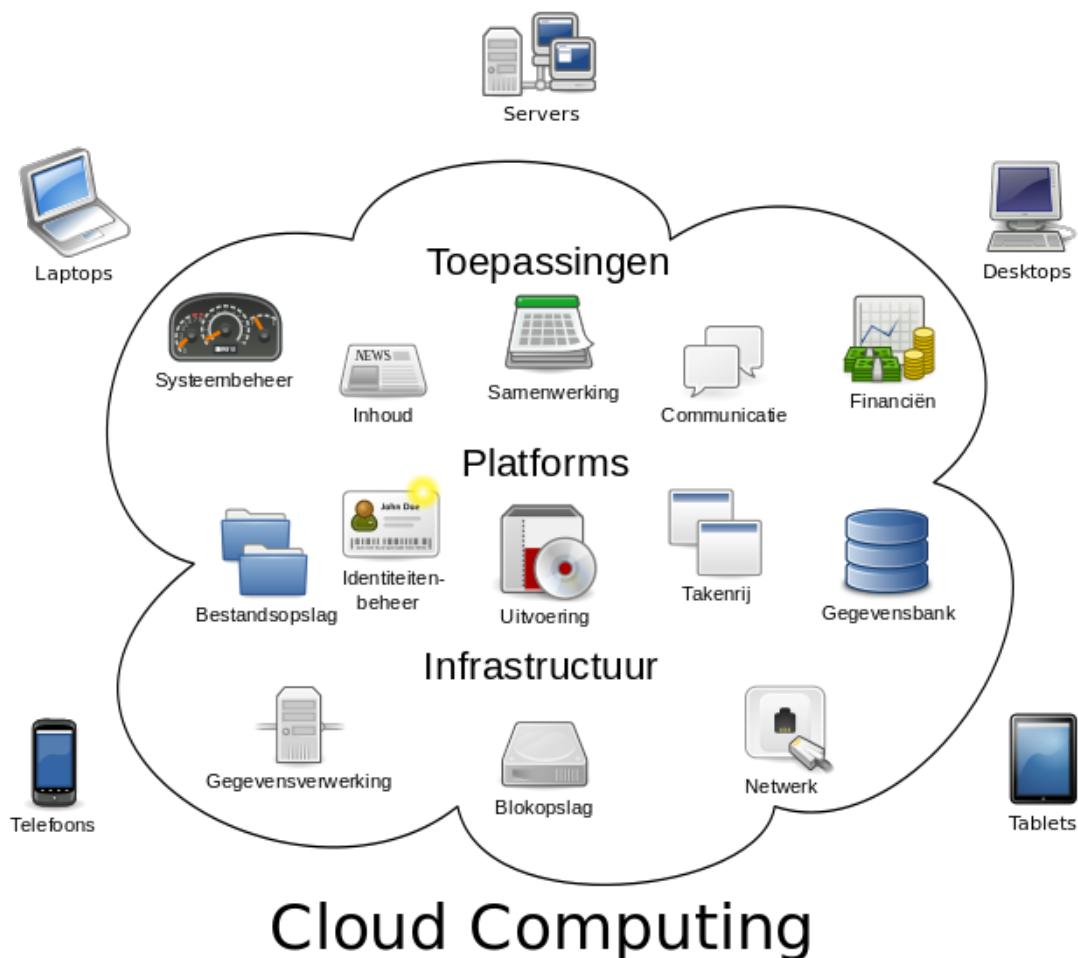

Diagram dat de werking van cloud computing toont. © Wikipedia

Nieuwe huisstijl

Na de inspirerende sessies keerden de deelnemers terug naar de zaal waar ze in primeur konden kennismaken met de nieuwe look & feel van Heemkunde Vlaanderen. Die nieuwe huisstijl is uiteraard een verandering, maar sluit tegelijk ook aan bij de traditie. Met het hart uit het oude verbondsteken van Jozef Weyns in het achterhoofd, vertrekt het nieuwe logo immers opnieuw van een 'hart voor heemkunde'. Niet alleen omdat Heemkunde Vlaanderen heemkunde in het hart draagt, maar ook als symbool voor de passie en gedrevenheid van de vele vrijwilligers.

De kronkelende lijnen verwijzen tevens naar een slang, de mythische ouroboros, die zijn eigen staart opeet. Dit symbool refereert naar de cyclische aard van de natuur, naar het eeuwige terugkeren en de eenheid van alles. Ook bij erfgoed gaat het immers om een kringloop: overblijfselen uit het verleden krijgen in het heden een nieuwe betekenis. Dezelfde betekenis is ook te zien in de aanzet van een liggende acht of lemniscaat, het symbool van oneindigheid. Ook de kleuren werden doordacht gekozen. Zo verwijst het frisgroen naar de natuur en het leven, terwijl het blauw staat voor bekwaamheid en betrouwbaarheid.

Ambassadeur Heemkunde Vandaag

Op het einde van de namiddag werd de allereerste Ambassadeur Heemkunde Vandaag bekend gemaakt. Deze eretitel wordt vanaf 2014 elk jaar uitgereikt aan een vrijwilliger, vrijwilligersvereniging of actie met/voor/door vrijwilligers die recent heemkunde op een positieve en eigentijdse manier bij een breed (nieuw) publiek heeft gebracht. Op die manier wil Heemkunde Vlaanderen innovatieve methodes, originele projecten, inspirerende ideeën, maar ook begeisterende figuren/verenigingen uit het heemkundig veld in de kijker plaatsen om zo een hedendaagse beeldvorming rond heemkunde te stimuleren.

Een negenkoppige jury boog zich over de inzendingen en koos drie genomineerden waaronder één winnaar. Heemkundige Kring Scilla uit Schilde en Frans Vandenhende uit Bouveloo haalden het

podium (zie kadertekst), maar op het hoogste schavotje stond Bert De Smet uit Wielsbeke. Deze 28-jarige metalfan is niet alleen voorzitter van de Juliaan Claerhoutkring, maar was ook de drijvende kracht achter de herinrichting en vernieuwing van het André Demedtshuis in Sint-Baafs-Vijve. Hij werd vooral geroemd om zijn aandacht voor communicatie en zichtbaarheid via sociale media. 'Ik communiceer, dus ik besta', lijkt wel zijn lijfspreuk.

De sterke punten van Heemkundige Kring Scilla

- Weet heemkunde naar een breed en jong publiek te vertalen
- Erfgoededucatie en samenwerking met scholen
- Integratie van jongeren in de kring
- Beleidsplanning
- Samenwerking met andere sectoren

De sterke punten van Frans Vandenhende:

- Stichter en bezieler van de jonge heemkring Bouveloo uit Wortegem-Petegem
- Inspirerende figuur
- Wetenschappelijk onderbouwd onderzoek
- Publiekswerking
- Samenwerking met andere verenigingen en sectoren
- Bovenlokale inzet

Communicatie is natuurlijk erg belangrijk om het imago van heemkunde positief te beïnvloeden. Daarom en als inspiratiebron voor andere heemkundigen wordt elke nieuwe Ambassadeur Heemkunde Vandaag ook voorgesteld in een filmpje dat ter promotie van de Ambassadeur, zijn of haar projecten, maar ook heemkunde in het algemeen kan worden gebruikt. Het filmpje is te vinden op de website van Heemkunde Vlaanderen <http://www.heemkunde-vlaanderen.be/bert-de-smet-uit-wiels-beke-is-eerste-ambassadeur-heemkunde-vandaag/>

Na het filmpje kreeg de kersverse ambassadeur zelf het woord. Zijn bevlogen en af en toe ietwat uitdagende speech werd door velen gesmaakt; andere deelnemers waren het niet helemaal met hem eens. Een ding is zeker: deze Ambassadeur Heemkunde Vandaag maakt de tongen los en zet aan tot dis-

cussie. We hopen alvast dat hij in het komende jaar heemkunde zo veel en zo positief mogelijk in beeld zal brengen.

Benieuwd wie hem opvolgt? Dat wordt pas in november duidelijk. Voor kandidaten rekenen we alvast op jullie. Op de website van Heemkunde Vlaanderen vind je alles over de procedure <http://www.heemkunde-vlaanderen.be/kies-jouw-kandidaat-voor-ambassadeur-heemkunde-vandaag-2015/>. Een kandidaat voordragen kan nog tot en met 31 mei. De bekendmaking volgt op de komende editie van Heemkunde Actueel (14 november 2015). We hopen jullie daar opnieuw te mogen verwelkomen met een boeiend inhoudelijk programma!

Nele Provoost
Coördinator Heemkunde Vlaanderen

- 1 B. Joos, 'Drone filmt historische route', *Bladwijzer*, 12 (2014) 5-6.
- 2 De presentaties van alle sprekers zijn terug te vinden op de website van Heemkunde Vlaanderen (<http://www.heemkunde-vlaanderen.be/heemkunde-actueel-2014-terugblik/>)
- 3 Een uitgebreide toelichting van het project is verder in deze *Bladwijzer* opgenomen.
- 4 Zie ook: R. Vermeir en R. Bartholomees, 'SketchUp en erfgoed', *Bladwijzer*, 8 (2013) 17-21.

Prinsessen, gravinnen en dienstmeiden. De bewoners van het kasteel van Niel-bij-Sint-Truiden (1871-1920)

Bevolkingsregisters als bron voor je historisch artikel over de kasteelbewoners van je gemeente

Tijdens het najaar van 2013 vonden er in Limburg vier workshops in de reeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst' plaats. De workshops werden georganiseerd door Heemkunde Vlaanderen in samenwerking met Heemkundige Kring "Het drie 'Swaenenland' van Gingelom, Heemkring Sint-Lambrechts-Herk, Geschied- en Heemkundige Kring 'De Goede Stede Hamont' en Geschied- en Heemkundige Kring 'De Klonkviool' van Houthalen. De bedoeling was op één dag gegevens te verzamelen uit één bron namelijk de bevolkingsregisters, die te analyseren, en een artikel van een viertal bladzijden samen te stellen. Roxanne Bormans, Pieterjan Buggenhout, Arlette Christiaens, Danny Lemache, Emma Lemmens, Rombout Nijssen (lesgever), André Vandecan, Georges Wemans en Claudy Winant waren aanwezig tijdens de cursus in Gingelom en werkten samen dit artikel uit.

De bronnen voor dit onderzoek, de bevolkingsregisters van Niel voor de jaren 1871-1880, 1881-1890, 1891-1900, 1901-1910 en 1911-1920 werden door het gemeentebestuur van Gingelom en door het Rijksarchief te Hasselt ter beschikking gesteld. Genealogische gegevens over de adellijke kasteelbewoners werden ontleend aan O. Coomans de Brachène, *Looz-Corswarem (de), in Etat présent de la noblesse belge. Annuaire de 1993. Première partie. Liem-Maer*, Brussel, 1993, p. 96-118 ; en aangevuld met gegevens van www.geneanet.org, www.geneall.net, beiden geraadpleegd op 26 oktober 2013.

We beginnen ons artikel met een inleidende alinea waarin we het onderzoeksonderwerp duiden, in dit geval de bewoners van het kasteel van Niel-bij-Sint-Truiden, en in het bijzonder de mensen die niet tot de familie van de

bezitter van het kasteel behoorden, maar er wel woonden en werkten. We geven ook aan welke periode onderzocht wordt. In een voetnoot worden een aantal vrij ruim verspreide genealogische referentiewerken over de familie en over het kasteeldomein vermeld.

Het kasteel van Niel, dat in 1943 werd afgebroken, was vanaf 1790 één van de kastelen van de adellijke familie de Looz-Corswarem. Over de geschiedenis van deze familie en over de adellijke bewoners van het kasteel is veel gepubliceerd.¹ Dat betekent echter niet dat de bewoningsgeschiedenis van het kasteel gekend is. Het is immers zo dat niet alleen de leden van de adellijke familie in het kasteel woonden. De kasteelheren en hun gezin deden beroep op een hele groep personeelsleden en andere medewerkers, waarvan er een aantal in het kasteel woonden. In deze bijdrage gaan we vooral op zoek naar deze groep mensen, die niet tot de familie van de kasteelbezitters behoorden, maar toch deel uitmaakten van het "kasteelhuishouden". Omwille van de beperkte beschikbaarheid van de bevolkingsregisters wordt dit onderzoek beperkt tot de periode 1871-1920, en worden voor de periode van de laatste 120 jaren geen namen gepubliceerd die niet ook in elders gepubliceerde genealogische werken te vinden zijn.

Het kasteel van Niel-bij Sint-Truiden werd in het midden van de twintigste eeuw afgebroken.

PERSONNES COMPOSANT LE MÉNAGE PRÉSENTES OU TEMPORAIREMENT ABSENTES			NAISSANCE.	ÉTAT CIVIL.	PROFESSIONS ou CONDITIONS.	ENTRÉE.	
(Inscrire successivement le chef de ménage, sa femme, ses enfants par rang d'âge, les parents et autres personnes vivant habituellement avec lui; puis, plus bas, les domestiques et ouvriers à demeure.)						RÉSIDENTE PRÉCÉDENTE OU NAISSANCE.	DATE de L'INSCRIPTION
L. N°	NOM DE FAMILLE abrégé en toutes lettres sous chaque nom.	PRÉNOMS en toutes lettres.	(Indiquer le lieu, puis la date.)	(Se dispenser de désigner l'état de célibat. Indiquer la date des changements d'état civil survenus par mariage, divorce ou veuvage, par légitimation, reconnaissance ou adoption.)	Désigner d'abord la profes- sion ou condition prin- cipale. Spécifier clairement la genre de commerce, d'industrie, de métier ou de service. Indiquer la fonction (maître ou ouvrier.)	(Mentionner d'abord dans la commune ou hameau.)	(Mentionner d'abord dans la commune, ou hameau.)
A 1	De la Rivière - Aguiar	Josephine- Mathilde	Niel de Rivière 12 Juin 1837	veuve de De la Rivière Aguiar	principale	Bruxelles	1879
2	De la Rivière - Aguiar no. fille du précédent	Caroline	Saint-Hippolyte Chilly 16 Juin 1839				
3	De la Rivière - Aguiar quiere fille du précédent	Alphonse	Lima 16 Janvier 1834	Epouse de Vandervelde Jeanne Laurance Gabrielle Blaise	officier d'ordonnance		
4	Vandervelde	Jeanne-Laurance Gabrielle Blaise	Léopold 20 Mars 1834	Epouse de M. De la Rivière, épouse Alphonse - De la Rivière - Louise - Mathilde			5 Mars 1871
5							
6							
7							
8							
9							
B 10	De la Rivière	Mathilde	Niel de Rivière 1836			Bruxelles	8 juillet 1870
11	Vandervelde	Mathilde	Bruxelles 27 Mars 1834		domestique	Bruxelles	15 avril 1878
12							
13							
14							
15							
16							
17							
18							

Dans les colonnes 4, 7, 9, 10 et 13 il ne faut pas inscrire de noms de hameau; c'est la commune que l'on doit désigner. Dans la colonne 6 il faut laisser la case en blanc pour les personnes sans profession. Dans les colonnes 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 et 15

| 2 | onderzoek - 13 2015

Chemins de fer

Numéro de la maison : 3 Nom de la maison :

Folio : 10

SÉJOUR.				SORTIE.			OBSERVATIONS. <small>(Indiquer, en citant le n° de la 4e colonne, auquel des membres du ménage s'applique l'observation.)</small>	HABITANTS SUCCESSIFS DES MAISONS PRÉCÉDENTES AU PRÉSENT FOLIO.	
DOMICILE LÉGAL, en conformité des art. 102 et suivants du CODE CIVIL.	SECONDE RÉSIDENTE des PERSONNES QUI HABITENT alternativement DEUX COMMUNES.	DEMEURES SUCCESSIVES DANS LA COMMUNE.		RESIDENCE SUBSÉQUENTE OU DÉCÈS. <small>(Indiquer le état de décès par le n° assigné dans l'annuaire administratif de la commune.)</small>	DATE DE LA DÉCLARATION DE SORTIE DE LA COMMUNE.	DATE DE LA RADIATION <small>(Mentionner l'entrée dans la résidence sub- séquente, ou décès.)</small>		FOLIO ANCIEN.	DATE DE CHANGEMENT.
		FOLIO NOUVEAU.	DATE DU CHANGEMENT.						
Nail Bruno	Brussels					30 mars 1889			
17	14								
18	15								
19	16								
				N° de la maison :		Nom de la maison :			
Richard P. P. P.				Richard P. P. P.	11/Jan 1870	18/Jan 1870			
A. P. P.									

Bruxelles. — Imp. de Th. Lamotte, rue de la Courbe, 11, sous les Loges.

en y ajoutant l'indication de la province pour les localités qui ont des homonymes, ou du pays pour les localités situées hors du royaume.
on peut se dispenser de répéter les renseignements pour chaque personne, lorsqu'ils ne diffèrent pas de ceux qui concernent le chef de ménage.

Na de inleidende alinea besteden we een hoofdstukje aan de bron die voor dit onderzoek gebruikt werd: de bevolkingsregisters van Niel:

Bevolkingsregisters

De bronnen die we voor dit onderzoek gebruiken zijn de bevolkingsregisters van Niel. In deze registers, die aangelegd werden vanaf 1846, wordt huis per huis ingeschreven wie er woont. Op het moment dat een nieuw bevolkingsregister opgemaakt wordt, worden de namen van de bewoners van een huis in een vaste volgorde ingeschreven: eerst de naam van het “gezinshoofd”, dan de naam van diens echtgenote, vervolgens de kinderen van dat koppel, andere verwanten die in hetzelfde huis wonen en tot slot de mensen die niet verwant zijn met het gezinshoofd, en toch onder hetzelfde dak wonen. Die laatste categorie bestaat meestal uit mensen die voor het gezinshoofd of zijn familie werken en die bij hem van kost en *inwoont* genieten.

Het bevolkingsregister bevat kolommen waarin van iedere vermelde persoon de naam en voornaam, de plaats en datum van geboorte, de burgerlijke staat, het beroep, de vorige verblijfplaats, de datum van aankomst in de gemeente, een eventuele tweede verblijfplaats – voor de bezitters van een kasteel was dat nogal eens Brussel of Luik – en de datum van vertrek uit gemeente en de nieuwe verblijfplaats ingevuld kunnen worden. In feite zien we dat de gemeentesecretaris zich destijds wel eens durfde beperken tot alleen de meest noodzakelijke gegevens. Zeker wanneer wijzigingen in de bewoning van een pand geregistreerd worden, is die registratie niet altijd volledig.

In de loop van de jaren verandert de bewoning van meeste huizen: mensen overlijden of verhuizen, de bewoners krijgen kinderen of andere mensen nemen hun intrek in de woning. Wanneer iemand de woning verlaat, en dat aangemeld wordt in het gemeentehuis, dan wordt de naam van die persoon in het bevolkingsregister zodanig doorstreept dat hij toch leesbaar blijft. Nogal eens wordt daarvoor rode inkt gebruikt, zodat duidelijk gemaakt wordt dat die persoon daar niet meer woont, zonder dat de gegevens over hem of haar onleesbaar gemaakt worden. In de daarvoor voorziene kolom wordt aangeduid of die persoon overleden of verhuisd is. Namen van nieuwe bewoners worden in chronologische volgorde ingeschreven. Zo kan het gebeuren dat in het deel van de lijst van de namen van

de bewoners die na het opstellen van het register werden bijgeschreven, gezinsleden en mensen zonder verwantschap met het gezinshoofd door elkaar ingeschreven worden. In sommige woningen, grote boerderijen met meerdere knechten en meiden bijvoorbeeld, of in kastelen, kan het verloop van de bewoners zo groot zijn dat één blad in het bevolkingsregister niet volstaat om alle aanvullingen te noteren. In dat geval wordt achteraan in het register een tot dan toe leeg gebleven blad gebruikt om verdere aanvullingen te noteren. Op het eerste blad dat aan die woning gewijd is, wordt verwezen naar het nieuwe blad en omgekeerd.

Op die manier worden de gegevens in het bevolkingsregister na verloop van tijd, als er veel aanvullingen en doorhalingen aangebracht zijn, minder overzichtelijk. Daarom, en om de bijeengebrachte gegevens te controleren, wordt er na een tiental jaren een nieuw register opgesteld. Daarvoor wordt een volkstelling gehouden, waarbij door het gemeentebestuur aangestelde volkstellers alle woningen bezoeken om de nodige gegevens over de bewoners van elk pand te achterhalen. Op basis van de in de volkstelling verzamelde gegevens wordt dan een nieuw bevolkingsregister opgesteld.

De praktijk toont aan dat de volkstellingen werkelijk nodig waren om de bevolkingsregisters in enige mate met de werkelijkheid te laten sporen. Eenmaal een bevolkingsregister opgemaakt, werden wijzigingen immers maar aangebracht als het gemeentebestuur daarvan op de hoogte was. Wanneer een boerenknecht een boerderij verliet en zijn intrek nam bij een andere werknemer in een andere gemeente, zonder dat iemand de moeite nam om dat bij het gemeentehuis te melden, dan kon het gebeuren dat zijn vertrek niet in het register geregistreerd werd. Bij het gebruik van deze bron moeten we er dus rekening mee houden dat zij niet onfeilbaar is.

De bevolkingsregisters van de gemeente Niel, een deelgemeente van Gingelom, worden in het gemeentehuis van Gingelom bewaard en het Rijksarchief van Hasselt.

Met behulp van de hierboven vermelde genealogische studies worden in een tweede hoofdstukje de leden en verwanten van de familie de Looz-Corswarem die het kasteel in de onderzochte periode bewoonden, gesitueerd:

de Looz-Corswarem

Tijdens de onderzochte periode werd het kasteel achtereenvolgens bewoond door twee takken van de familie de Looz-Corswarem. De familie de Looz-Corswarem bestaat uit verschillende takken. Sommige leden van de familie mogen de titel van prins of prinses dragen, andere zijn graaf of gravin.

De bevolkingsregisters leren ons dat in 1871 prinses Caroline Arnoldine de Looz-Corswarem, haar dochter Caroline della Riva Aguero en haar zoon Alphonse della Riva Aguero in het kasteel woonden. Caroline Arnoldine was volgens het bevolkingsregister in 1807 in Niel-bij-Sint-Truiden geboren. Zij was de dochter van Charles de Looz-Corswarem en van Caroline Denu. In 1826 was zij in Brussel gehuwd met don José della Riva Aguero. Haar echtgenoot was in 1783 in Lima (Peru) geboren en was in 1823 korte tijd president van zijn land geweest. Hun oudste zoon José Carlos werd in 1827 in Antwerpen geboren, hun dochter Caroline werd op 16 juni 1829 in Santiago-de-Chili geboren en Alphonse zag op 6 december 1834 het levenslicht in Lima.

Caroline Arnoldine is, zo lezen we in de daarvoor bestemde kolom in het bevolkingsregister, in 1859 uit Brussel weer in Niel aangekomen om in het kasteel haar intrek te nemen. Haar echtgenoot was het jaar daarvoor in Lima overleden. Haar dochter Caroline overlijdt in 1879. Op 24 mei 1889 over-

De familieelder de Looz-Corswarem voor de kerk van Niel.

lijdt Caroline Arnoldine in Brussel op tweeëntachtigjarige leeftijd. Haar zoon Alphonse della Riva Aguero trouwt met Jeanne Vandervelde uit Luik, die op 5 maart 1870 in het kasteel van Niel haar intrek neemt. Alphonse overlijdt in Brussel op 1 april 1904, zijn echtgenote overlijdt in 1908. Alle vier zijn op het kerkhof van Niel begraven.

Noch van Caroline Arnoldine, noch van haar zoon, van haar dochter of van haar schoondochter is in de bevolkingsregisters van Niel ingeschreven wanneer zij de gemeente verlieten. In het bevolkingsregister voor de periode 1891-1900 worden zij niet meer vermeld. Er mag dus aangenomen worden dat Alphonse en zijn echtgenote toen niet meer in het kasteel van Niel woonden, of er officieel hun domicilie niet meer hadden.

Op 25 november 1900 neemt het gezin van Maurice Gabriël de Looz Corswarem en Jeanne Louise Motte officieel zijn intrek in het kasteel van Niel. Maurice Gabriël is op 27 augustus 1870 in Dendermonde geboren als zoon van Louis Désiré en Jeanne Guyot. Hij trouwt in 1894 in Elsene. Samen

De doodsbrieff van de prinses Caroline de Looz-Corswarem, echtgenote van Jose de la Riva Aguero, ex-president van Peru.

met Maurice Gabriël en zijn echtgenote nemen in 1900 ook hun dochter Marie Louise (°1895) en hun zoon Roger Maximilien (°1897) hun intrek in het kasteel. In 1902 wordt het gezin verblijd met de geboorte van Ghislaine Jeanne en in 1904 wordt Pierre Désiré geboren. De op 12 mei 1905 geboren Jacques Léon overlijdt al op 3 juni van hetzelfde jaar.

Ghislaine Jeanne (1902-1928) en Pierre Désiré (1904-1925) worden in het bevolkingsregister van 1911 niet meer vermeld. De andere gezinsleden verblijven volgens het register voor de periode 1911-1920 in Niel.

Aan de hand van de gegevens in de bevolkingsregisters werden verschillende tabellen en grafieken gemaakt: aantallen inwonende personeelsleden, hun herkomst, hun aantal dienstjaren en hun beroepen. Het bijebrengen van cijfergegevens en het verwerken daarvan, levert grafieken op die inzicht geven in evoluties of in verhoudingen. In deze fase blijkt dat de meeste tabellen en grafieken die de deelnemers aan de workshop maken wel noodzakelijk inzicht opleveren, maar niet ook noodzakelijk in het uiteindelijk artikel opgenomen moeten worden. De grafiek hieronder,

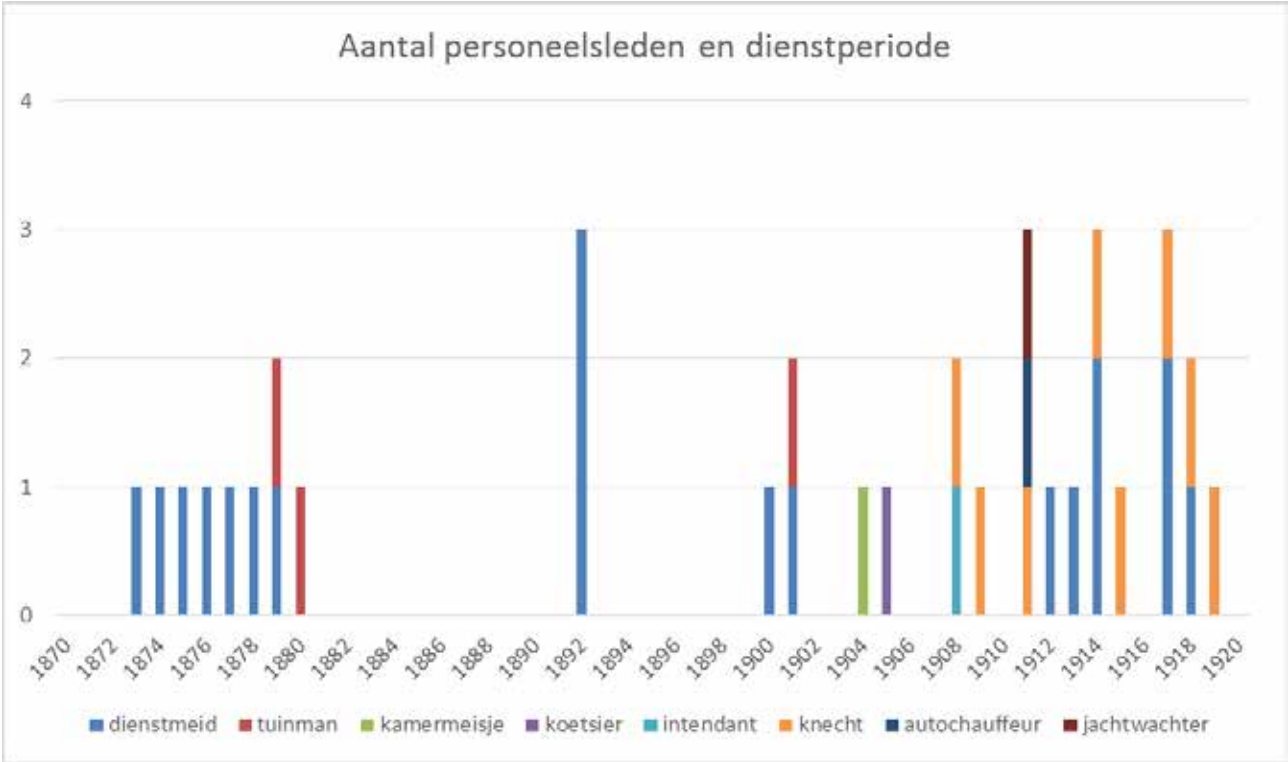
over het aantal inwonende personeelsleden en hun dienstperiode, toont aan dat een grafiek erg veelzeggend kan zijn en veel woorden overbodig kan maken.

Inwonend personeel

De bevolkingsregisters lichten ons uiteraard enkel in over het personeel dat officieel in het kasteel of in de bijgebouwen ervan woonde. Personeelsleden uit het eigen dorp bleven wellicht thuis wonen.

Als we kijken naar het aantal inwonende personeelsleden en naar het werk dat zij doen, valt het op dat er een groot verschil is tussen de eerste periode – die van het eerste huishouden, dat samengesteld is uit drie volwassen personen en een oudere weduwe – en de periode van het tweede huishouden dat bestaat uit een koppel en hun opgroeiende kinderen.

Tijdens de periode van het eerste huishouden zijn er weinig inwonende personeelsleden: Prudence Van Mughem is dienstmeid van 1873 tot 1880, Jean Séraphin Nijs is tuinman van 1879 tot 1881 en Courbois Marie-Thérèse, Lizin Georgine Marie en Courbois Marie-Josephine zijn van 1902 tot 1903 aan de slag als dienstmeid. Naast de eigen-

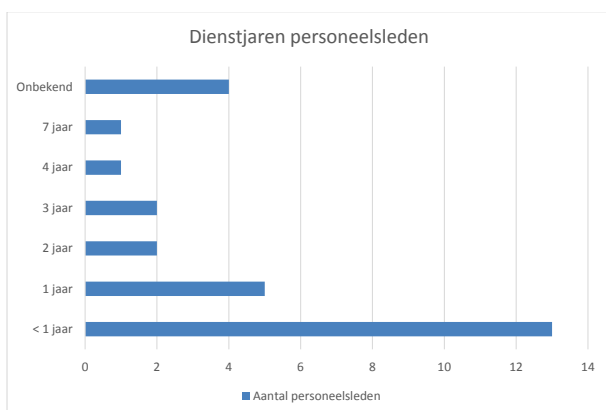

lijke personeelsleden wonen ook de echtgenote van Nijs en hun zoontje van 1879 tot 1881 op het kasteeldomein.

Tijdens de tweede periode is het profiel van de inwonende medewerkers heel anders. Er is meer personeel tegelijk in dienst en zij vertegenwoordigen een breed scala van specialiteiten. Naast dienstmeiden, een tuinman en knechten, zijn er mensen in dienst waarvan de functie omschreven wordt als bediende, koetsier, intendant, *fille de quartier*, concierge, autochauffeur of jachtwachter. Het is overigens opvallend dat de gevarieerde functieomschrijvingen enkel bij de mannen voorkomen. Naast het kamermeisje of *fille de quartier* worden alle vrouwelijke inwonende werkneemsters dienstmeid genoemd. De jachtwachter die in 1910 zijn domicilie op het kasteeldomein heeft, woont er samen met zijn echtgenote en hun dochtertje. Van maart 1903 tot juli 1905 woont ook een priester in het kasteel.

Voorts valt op dat er bijzonder veel verloop was van personeelsleden. In de periode van 1871 tot 1920 werden 28 verschillende personeelsleden in het kasteel ingeschreven. Daarvan bleven er 13 minder dan een jaar in het kasteel gedomicilieerd. Van de anderen bleven er vijf gedurende een periode van 1 tot 2 jaar, twee personen bleven 2 à 3 jaar, twee bleven tussen 3 en 4 jaar, één bleef er 4 jaar in dienst, en één bleef 7 jaar in dienst. Van vier personen is uit de bevolkingsregisters niet op te maken hoe lang zij in dienst bleven.

Een andere vaststelling is dat de inwonende personeelsleden uit een bijzonder brede regio gerekruteerd worden. Van 27 personeelsleden weten wij van welke gemeente zij afkomstig zijn. Tien van hen zijn uit de provincie Luik afkomstig, 6 uit Limburg, 4 uit het huidige Vlaams-Brabant, 3 uit het Brussels, 1 uit Waals-Brabant en 1 uit Oost-Vlaanderen.

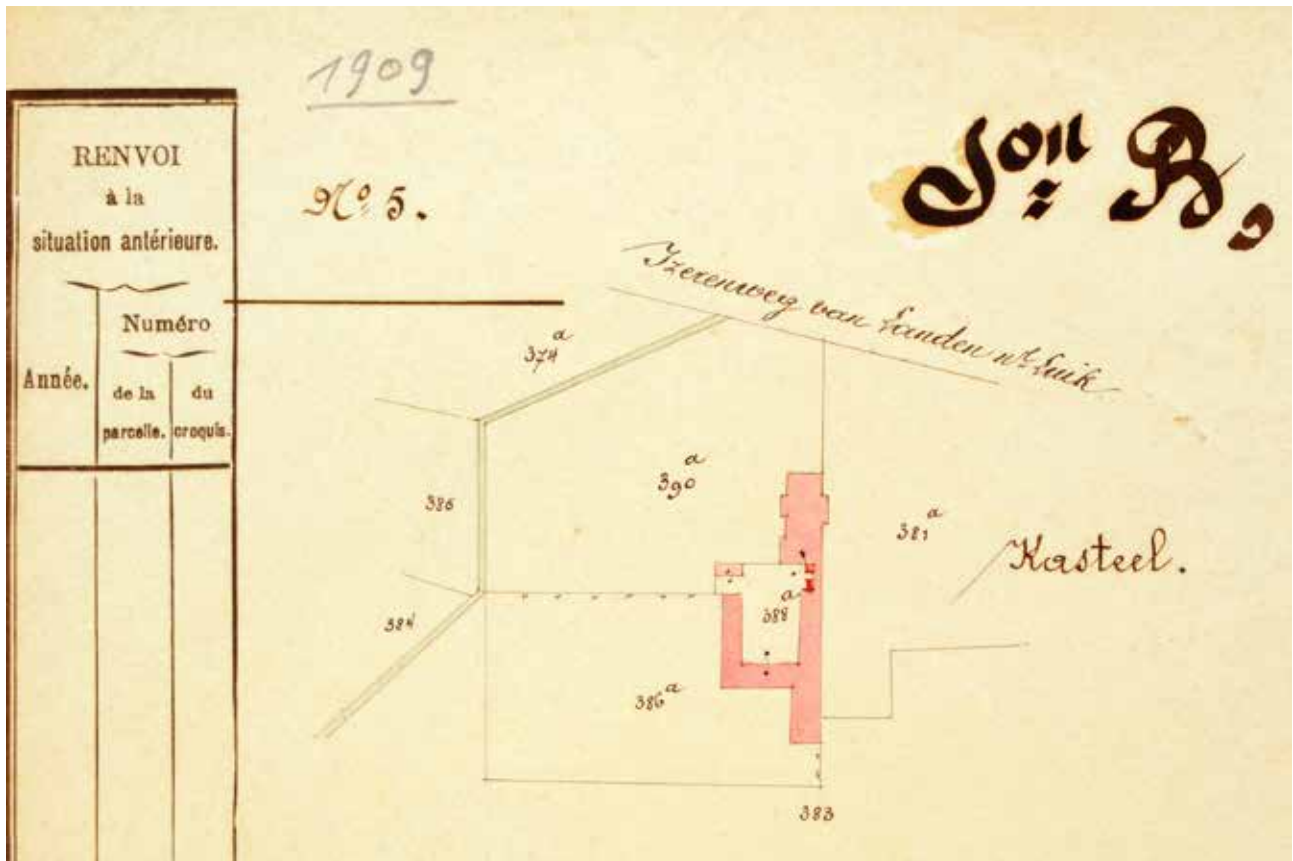

Een conclusie?

In het kasteel van Niel woonden naast de eigenlijke kasteelfamilie nog verschillende andere mensen: mensen die in dienst waren bij de kasteelheren. Er maken ongeveer evenveel mannen als vrouwen deel uit van deze groep. De samenstelling van de groep is divers, hoewel het vooral bij de mannen is dat er een grote diversiteit aan beroepen aan bod komt. De samenstelling van de groep inwonend personeel is sterk afhankelijk van het profiel van het gezin van de kasteelheren: een weduwe met haar volwassen kinderen heeft andere mensen in dienst dan een dynamisch koppel met opgroeiende kinderen en tieners. De meeste inwonende medewerkers blijven maar enkele jaren in dienst en zoeken dan andere oorden op. Blijkbaar strekt het netwerk van de familie de Looz-Corswarem zich over een groot deel van het land uit: haar personeel komt niet alleen uit de provincies Limburg en Luik maar ook uit Brabant en Oost-Vlaanderen. Hoewel de bevolkingsregisters uiteraard een waardevolle bron zijn voor de bewoningsgeschiedenis van een pand, lossen zij toch niet alle verwachtingen in. Niet alle gegevens die in het register kunnen of moeten ingevuld worden, worden ook effectief ingevuld. Met name gegevens over de leeftijd van bewoners die niet in de gemeente zelf geboren zijn, of gegevens over het vertrek van bewoners, zijn niet altijd opgenomen.

En een conclusie over deze werkvorm: dit artikel werd geschreven tijdens een workshop van één dag, waarvan de voormiddag gebruikt wordt om een historische bron te verkennen en er cijfers uit te distilleren, en de namiddag om die cijfers en data tot een tekst om te werken. Dat blijkt hard werken. Het is belangrijk dat de deelnemers het werk verdelen en bijvoorbeeld ieder een bepaald facet in een tabel zetten. De methode – analyseren van een bron en gegevens in cijfers en tabellen omzetten – eerder dan de individuele situatie onderzoeken van iedere persoon die in de bronnen aan bod komt, is voor veel deelnemers nieuw. De grondige analyse van één bron leert de deelnemers de mogelijkheden van die bron kennen, maar maakt hen ook bewust van haar beperkingen. Het feit dat de bevolkingsregisters veel vragen onbeantwoord laten, leidde er tijdens de workshop vanzelf toe dat de deelnemers gingen brainstormen over bronnen die aanvullende gegevens zouden kunnen opleveren.

Rombout Nijssen
Rijksarchivaris Hasselt en Brugge

Het grondplan van het kasteel van Niel, Hasselt, Archief van de provinciale directie van het kadaster, Mutatieschetsen Niel-bij-Sint-Truiden, 1909.

1 Tot de voornaamste in België uitgegeven studies over de geschiedenis van de familie behoren: H. Douxchamps, 'Les quarante familles belges les plus anciennes subsistantes. Corswarem', *Le Parchemin*, 63 (1988) 419-443; O. Coomans de Brachène, 'Looz-Corswarem', *Etat présent de la noblesse belge. Annuaire de 1993. Première partie*, (1993) 96-118; B. d'Ursel, 'Princes en Belgique. Looz Corswarem et Corswarem-Looz 1734', *Le Parchemin*, 78 (2013) 2-29.

In haar studie over het kasteelpark geeft Chris de Maegd een goede stand van zaken van het onderzoek naar de geschiedenis van het kasteeldomein van Niel: Gingelom (Niel-bij-Sint-Truiden): C. de Maegd, 'Kasteel de la Riva', in: C. De Maegd en H.-J. Van den Bossche, *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Limburg. Deel 1: Gingelom, Halen, Herk-de-Stad, Nieuwerkerken en Sint-Truiden* (Brussel 2003) 60-62.

Bijzonder interessant voor wie meer wil weten over de geschiedenis van de familie de Looz-Corswarem, is het familiearchief dat in het Algemeen Rijksarchief te Brussel bewaard wordt en waarvan in 2011 de inventaris werd uitgegeven: B. D'Hoore, *Inventaris van het archief van de familie de Looz-Corswarem. Algemeen Rijksarchief. Inventarissen*, 513 (Brussel 2011).

Op de achterzijde

Het beeld van de adel in negentiende-eeuwse bidprentjes

In Vlaanderen bestaan er heel wat verzamelingen van bidprentjes. Aan die collecties wordt in erfgoedorganisaties veel belang gehecht. En terecht, want hoewel bidprentjes vaak erg op elkaar lijken, vormen ze toch een unieke bron om de persoonlijkheid van de afgestorvene en van zijn of haar sociaal milieu te vatten. In deze bijdrage focussen we op de adel. Maar veel elementen zijn ook bruikbaar voor andere bevolkingsgroepen.

I- Een beeld van de overledene

Over bidprentjes is al veel geschreven.¹ De iconografie (niet toevallig op de voorzijde van het prentje geplaatst) staat in al deze studies centraal. Veel minder aandacht werd aan de tekst op de achterzijde besteed. Deze teksten tonen elementen die we op de meeste bidprentjes terugvinden. Voor een bespreking nemen we het bidprentje van de Naamse jonkheer Constant-Henri de Montpellier als voorbeeld.

- Het opschrift. Deze geeft het karakter van het document goed aan. Een bidprentje had zowel een familiale (“souvenir”) als een religieuze connotatie (“pieux”).
- Het symbool (meestal een kruis; hier het Heilig Hart van Jezus).
- De aanhef (hier een gebed met aflat, dat met de afbeelding verband houdt).
- Een aansporing om voor de zielsrust van de overledene te bidden.

Hierna volgen de personalia die de identificatie van de overledene mogelijk maken:

- De aanspreektitel (in dit geval ‘Messire’, met een adellijke connotatie).
- De voornamen en de naam. Deze overledene droeg geen adellijke rangtitel (zoals ridder, baron of hoger).
- De naamtoevoeging (‘de Vedrin’) zorgt samen met de *particule* voor de familienaam (een voorvoegsel zonder hoofdletter) voor de adellijke connotatie van de naam. De familie de Montpellier verkreeg deze toevoeging eerst bij Koninklijk Besluit van 19 maart 1929. Toch wordt het hier al in 1877 gebruikt.
- Bij een weduwnaar werd de echtgenote niet altijd vermeld (in dit geval Henriette de Wilmet, die in 1861 was overleden). Bij een weduwe daarentegen ontbreekt de naam van de overleden echtgenoot vrijwel nooit.
- Er worden op dit bidprentje geen beroepsactiviteiten vermeld. Dit kan wijzen op een weinig eervolle professionele activiteit of –in dit geval– op een renteniersbestaan.
- Deelname aan het verenigingsleven (hier van religieuze aard: het pauselijk comité van het bisdom).
- Politieke mandaten (soms met vermelding van de duur, zoals hier: burgemeester van 1834 tot 1877 en provinciaal raadslid vanaf 1836).
- Decoraties (in dit geval van religieuze en politieke aard: enerzijds de Orde van het Heilig Graf en

- de Orde van Sint-Gregorius de Grote, anderzijds het IJzeren Kruis en de Leopoldsoorde).
- De omstandigheden van het overlijden (met nadruk hier op de religieuze begeleiding: ‘godvruchtig overleden’).
  - De plaats van het overlijden (de vermelding van het kasteel van Vedrin versterkt de adellijke connotatie van het prentje).
  - De datum van het overlijden en de leeftijd (ter vervanging van het geboortjaar).

Na de personalia volgt een *in memoriam*: de goede eigenschappen van de overledene worden onderlijnd door deze te verwoorden met citaten uit de Bijbel of van een gezaghebbende kerkelijke auteur. De meeste bidprentjes beperken dit gedeelte van de tekst tot een loutere opsomming van religieuze citaten. Een geïndividualiseerde biografische notitie komt in de negentiende eeuw weinig voor. Dit prentje combineert de beide benaderingen. De religieuze citaten worden door bindteksten (met een specifieke typografie) tot één biografische notitie versmolten. Deze tweeledige stijlkeuze is uitzonderlijk.

Vandaag wordt meestal weinig aandacht besteed aan deze religieuze citaten, die in het verleden veelvuldig op bidprentjes prijken. Dit necrologische gedeelte wordt door de meeste auteurs afgedaan als een waardeloze ophemeling van de overledene, die niet ernstig genomen kan worden. Deze kritische houding is soms terecht. Pater Heerkens publiceerde in 1940 een bloemlezing met teksten voor bidprentjes, omdat het doodsprentje naar zijn mening “dreigde te verstarren tot een dor cliché, tot een eindeloze herhaling van al-maar-door dezelfde teksten... Oppervlakkig en haastig worden er wat teksten bijeengezocht... de onbetrouwbare “zaligverklaringen” zijn legio ... de familie is doorgaans gevoeliger voor eer dan voor waarheid”². Zelf pleit de auteur voor teksten “die direct op het leven en sterven van de(n) overledene betrekking hebben”. Er bestaan dus ook betrouwbare teksten.

Meestal werden de citaten door de parochiepriesters gekozen. Zij konden hiertoe inspiratie zoeken in thematisch geordende verzamelbundels. Pastoor Van Wintershoven legt in 1906 uit waarom hij een dergelijk werk uitgaf: pastoors hadden niet de tijd om bij ieder overlijden urenlang naar de meest gepaste citaten te zoeken, terwijl drukkers terugvielen op een beperkte voorraad oudere prentjes. Wan-

neer zij geen geschikte tekst vonden, aarzelden zij niet de citaten naar eigen inzicht aan te passen aan de persoonlijkheid van de overledene. Ook hier primeerde dus de betrouwbaarheid, maar dan ten koste van de exactheid van het citaat.

De indeling die in dergelijke verzamelbundels werd gevolgd, geeft aan welke karaktertrekken in de citaten belicht werden. Het meest gedetailleerd is het werk van Densaus.³ Een aantal voorgestelde citaten stellen de beroepsactiviteit in het licht (in de landbouw, het leger, de bouw, het gerecht, het zeewezen, de medische verzorging, de politiek, het vervoer, de Kerk). Andere citaten benadrukken de persoonlijke eigenschappen van de overledene (egoïsme of altruïsme, godsvrucht, houding in tegenslag en beproeving, bijzondere gaven). Op het bidprentje van Constant de Montpelier worden de traditionele waarden van de adel centraal gesteld: het geloof, de vaderlandse liefde, de gehechtheid aan de familie. Montpelier heeft zich onderscheiden door zijn geloof, godsvrucht, vrijgevigheid, naastenliefde, trouw aan de Kerk en de Paus en door zijn bezorgdheid voor zijn familieleden.

Deze systematiek is handig voor wie de overledene goed gekend heeft. Voor iedere persoonlijkheidstrekkende er een keuzemogelijkheid uit meerdere citaten. Maar bij de interpretatie van een specifiek bidprentje is deze ordening niet zo handig. Bovendien bundelt geen enkel verzamelwerk alle citaten die op de bidprentjes voorkomen. In vele gevallen moet men dus zelf een interpretatie bedenken.

Bij de interpretatie van de citaten is wat verzwegen wordt even belangrijk als wat gezegd wordt. Indien de familiale relaties bij een overleden vader of moeder onbesproken blijven, kan men hieruit afleiden dat deze niet bijzonder sterk ontwikkeld waren. Ook de dosering van de gekozen citaten is betekenisvol. Op het bidprentje van Montpelier benadrukken meerdere citaten de godsvrucht van de overledene, terwijl er slechts één op zijn familiale deugdzaamheid alludeert.

Deze religieuze citaten, die de herinnering aan de christelijke deugden van de overledene willen bewaren, moeten uiteraard in combinatie gebracht worden met andere aanwijzingen die de citaten kracht bijzetten of verzwakken. In het geval van Montpelier wordt zijn inzet voor de Kerk bevestigd door zijn voorzitterschap van het comité dat ten tijde van de

Italiaanse eenmaking de onafhankelijkheid van de Pauselijke Staat steunde en ook door zijn lidmaatschap van de Orde van Sint-Gregorius de Grote (een Vaticaanse ridderorde). Zijn godsvrucht blijkt verder nog uit zijn berusting in lijden en beproeving. Op andere bidprentjes blijkt de godsvrucht dikwijls uit het lidmaatschap van een parochiale broederschap of van een caritatieve vereniging.

Het feit dat persoonlijke gebreken en tekortkomingen in het in memoriam onbesproken blijven (tenzij bij een bekering), betekent dus niet dat bidprentjes ons niets zouden leren over de persoonlijkheid van de overledene. De goede eigenschappen die in het licht worden gesteld zijn niet bij iedereen dezelfde en ze worden niet alle even sterk beklemtoond.

- De tekst van het bidprentje wordt afgesloten met een gebed (R.I.P. staat voor *requiescat in pace* of *rust in vrede*).

Dit prentje toont duidelijk aan hoe waardevol dit soort documenten kan zijn om inzicht te verwerven in de persoonlijkheid van de overledene. Constant-Henri de Montpellier verschijnt als een geëngageerde man, die zich in 1830 actief heeft ingezet voor de onafhankelijkheid van het land (IJzeren Kruis en Leopoldsorde) en dertig jaar later opnieuw voor de verdediging van de Pauselijke Staat (Commandeur van de Orde van Sint-Gregorius de Grote). Ook heeft hij zich tientallen jaren lang als kasteelheer voor het welzijn van zijn dorpsgenoten ingezet. Hij komt over als een minzaam man, die begaan is met de noodlijdenden uit zijn omgeving. Het prentje gaat niet in op concrete feiten. Het geeft wel inzicht in het waardenpatroon dat het gedrag van de overledene bepaalde: de Kerk, het vaderland, de familie. Meer concrete biografische gegevens moet men opzoeken in historische studies.⁴ De *Liste nominative des citoyens décorés de la croix de fer* (1865) geeft meer bijzonderheden over de inzet van iedere begunstigde tijdens de Belgische omwenteling: Montpellier nam deel aan de gevechten in het park van Brussel en stond aan het hoofd van de Belgische troepen in Namen.

II- Een beeld van het adellijk milieu

Bidprentjes bieden niet alleen informatie over de overledene zelf. Wanneer we ze naast elkaar leggen, geven ze ook inzicht in de familiale evolutie of in het sociaal milieu in een bepaalde regio gedurende een bepaalde periode. We zullen ons hier toespitsen op het adellijk milieu in België tot de Eerste We-

reldoorlog, en meer bepaald op de getitelde adel (baronnen, burggraven, graven, markiezen, hertogen en prinses).⁵ Ongetitelde edelen zijn op de bidprentjes niet in een oogopslag te herkennen, omdat hun statuut meestal niet door de aanspreektitel 'jonkheer' ('écuyer' in het Frans) wordt vermeld. Zoals we hierboven op het bidprentje van Montpellier gezien hebben, moet men zich in dat geval tevreden stellen met onrechtstreekse aanwijzingen zoals de aanspreektitel *Messire*, de *particule*, een naamtoevoeging of het lidmaatschap van een exclusieve ridderorde. Om zekerheid te hebben moet men de *Etat présent de la noblesse belge* raadplegen, waarin alle leden van de Belgische adel vanaf 1815 zijn opgenomen (althans in de 36 boekdelen van de derde reeks, die tussen 1984 en 2002 is verschenen). Zelfs dan stellen zich nog interpretatieproblemen, omdat niet alle families die vóór de Franse revolutie tot de adel behoorden zich meteen opnieuw lieten registreren. De eerste generaties ontbreken dan in de *Etat présent*, of zijn slechts vertegenwoordigd door familietakken die zich wel onmiddellijk in de adel lieten opnemen.

Een groepsstudie van de adellijke bidprentjes kan informatie bieden over de volgende thema's:

1° De adellijke rang

In de Belgische gewesten werd de adel opgeheven als gevolg van de aanhechting van onze gewesten bij het revolutionaire Frankrijk op 1 oktober 1795. Na 1815 konden oud-adellijke gezinshoofden hun vroeger statuut alleen terugvinden na een individuele erkenning door de Koning. De bidprentjes geven aan hoe onbelangrijk deze officiële registratie van het adellijk statuut in het dagelijks leven was. De meeste edelen hebben niet op een regularisatie gewacht om hun adellijke titels terug op te nemen.

Het herstel vanaf 1815 van de adellijke titulatuur leidde niet tot een herstel van de oude heerlijke rechten. De oudste adellijke titels waren aan de grond gebonden. In 1473 werd een eerste adellijke titel in onze gewesten door Karel de Stoute op de heerlijkheid Chimay gevestigd. Chimay werd een graafschap en zo was Jan van Croÿ⁶ niet langer heer, maar graaf van Chimay. Maar graaf van Croÿ werd hij niet. Bij de restauratie van de adel⁷ na de Franse Revolutie verviel de mogelijkheid om de titel aan het grondbezit te binden. Voortaan werden alle adellijke titels met de familienaam verbonden. Uit de bidprentjes blijkt echter hoezeer de feodale

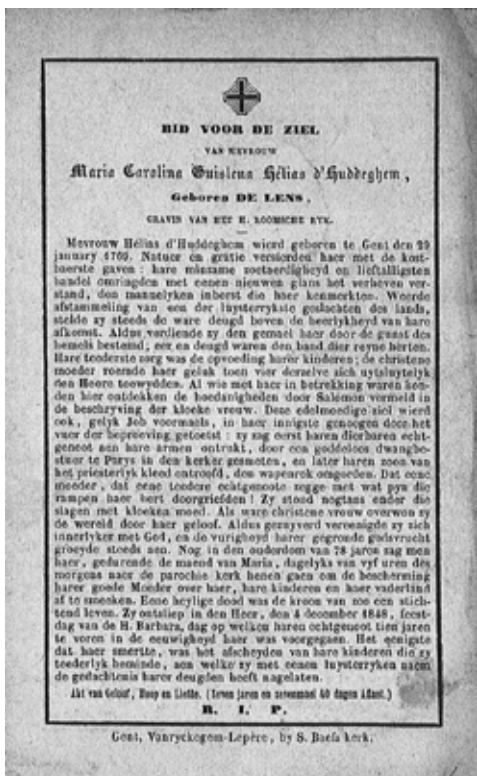
nostalgie in sommige families is blijven nazinderen. Sommige edelen bleven nog enige tijd de oude grondgebonden titel voeren.

In het Duitse Rijk werden de titels al vroeg aan de naam gebonden en wanneer de titel door de keizer zelf was toegekend, werd aan de titel de vermelding 'van het Heilig Roomse Rijk' toegevoegd. Alle families uit het oude prinsbisdom Luik droegen een dergelijke titel, omdat het prinsbisdom tot het Rijk behoorde. Maar bij de erkenning van deze titels na 1815 werd de verwijzing naar het intussen verdwenen Heilig Roomse Rijk niet meer opgenomen. Uit de bidprentjes blijkt echter dat de nostalgie naar het oude keizerrijk bij een aantal families nog enige tijd bleef voortleven. De onterechte toe-eigening van deze verwijzing moest de oud-adellijke afkomst van deze families in de vier zetten.

Zo wordt Maria de Lens op haar bidprentje als 'gravin van het Heilig Roomse Rijk' bestempeld. Haar vader had zijn adellijke status in 1816 teruggevonden en verkreeg toen van Willem I de titels 'graaf' en 'baron', beide overdraagbaar bij eerstegeboorte op de oudste zoon. Zijn dochter was bij haar overlijden in 1848 dus 'jonkvrouw' en geen gravin. En nog minder gravin van het verdwenen Roomse Rijk. Misschien diende de verwijzing naar de uitgestorven grafelijke titel als compensatie voor het niet-adellijk statuut van haar echtgenoot (Heli-

as).⁸ Het bidprentje stelt verder haar uitzonderlijke godsvrucht in het licht aan de hand van een biografische notitie in de plaats van de toepasselijke citaten.

Vaticaanse adellijke titels verwierven een bijzondere betekenis nadat in 1860 de strijd om de eenmaking van Italië was losgebarsten en de Pauselijke Staat door de troepen van Garibaldi werden bedreigd. Een aantal invloedrijke personen verkregen van de Paus een adellijke titel voor hun financiële inzet ten gunste van de Pauselijke Staat. Anderen ontvingen een Vaticaanse decoratie, zoals Léonce van Crombrugghe, die als vrijwilliger in het pauselijk leger had gediend en zich in de slag van Montana (1867) had onderscheiden.⁹

Nog voor de Franse revolutie vonden naamtoevoegingen ingang om meerdere familietakken van eenzelfde geslacht van elkaar te onderscheiden (zo bij voorbeeld de Kerchove de Denterghem, de Kerchove d'Ousselghem en de Kerchove d'Exaerde). De naamtoevoeging verwees voor iedere tak naar de basis van het familiaal patrimonium, meestal een heerlijkheid met kasteel. In de loop van de negentiende eeuw verlangden heel wat families hun familienaam, niet alleen om de oude vertakking in herinnering te brengen, maar soms ook om een alliantie met een oud-adellijke familie onder de aandacht te brengen, of het vroegere bezit van een heerlijkheid, of het actueel bezit van een kasteel. Zoals andere

naamwijzigingen vergde ook een naamtoevoeging een koninklijk besluit. Op heel wat bidprentjes prijken echter naamtoevoegingen die op eigen initiatief werden doorgevoerd om zichzelf meer adellijke glans te geven (zoals bij Montpellier).

Ook exclusieve ridderorden, zoals de Orde van Malta (Hospitaalridders van Sint-Jan van Jeruzalem) of de Orde van het Heilig Graf, en dynastieke orden zoals de Orde van het Gulden Vlies, waarvan de toegang aan de adel was voorbehouden, werden stevast vermeld om de eigen status te bevestigen (zie Montpellier).

2° Een stedelijke of landelijke leefwereld?

De adel wordt veelal in verband gebracht met het landleven, zonder dat hiervoor overtuigende bewijzen worden aangebracht. Het is overigens een moeilijke opdracht om de woonplaats(en) van edelen op een bepaald tijdstip te achterhalen. De Belder heeft een poging ondernomen op basis van de jaarlijkse *Liste des nobles* in de *Almanach royal*. Dit is een onvolledige bron, die niet alle adellijke gezinshoofden opneemt en uitsluitend hun wettelijke woonplaats vermeldt. Men doet er goed aan dergelijke gegevens te confronteren met de documenten van de burgerlijke stand. De geboorteplaats geeft

een aanwijzing van de woonplaats van de ouders. De huwelijksplaats van de dochters verwijst in vele gevallen naar de woonplaats van de ouders op hetzelfde tijdstip. De overlijdensplaats geeft een minder trefzekere aanwijzing, tenzij sprake is van een kasteel. Een overlijden op het kasteel tijdens de wintermaanden laat vermoeden dat de overledene permanent op het platteland vertoefde, zeker indien deze daar burgemeester was.

3° Politieke betrokkenheid

De uitoefening van een politiek mandaat wordt op de bidprentjes meestal vermeld. En aan de adel wordt traditioneel een politieke rol toegeschreven. Misschien is de bevoorrechte toegang tot de macht zelfs de beste omschrijving van de adel in het *ancien régime*. Maar hoe is het gesteld in de negentiende eeuw? De adellijke aanwezigheid in Kamer en Senaat werd al bij herhaling geïnventariseerd. Er is minder duidelijkheid over de lokale inzet van de adel. Hier kunnen bidprentjes een handige indicator zijn om in een oogopslag de duur van de politieke betrokkenheid op gemeentelijk vlak te registreren, want bij een langdurig mandaat worden de jaartallen vaak vermeld. Bij gebrek aan deze precisering moet men de *Almanach royal* jaar na jaar naslaan. Een lintje in de Leopoldsorde kan de politieke inzet bevestigen. Dit geldt ook voor andere ordes van verdienste.

Franciscus de Pelichy overleed in november 1890 op het kasteel van Welden te Zevegem, waar hij burgemeester was.

4° Professionele activiteiten

De beroepsbetrokkenheid wordt niet altijd op het bidprentje vermeld. Dit is alleen het geval voor activiteiten die als eervol worden beschouwd, zoals een belangrijke functie in de overheidssector (in het leger, de magistratuur, het bestuur) of de uitoefening van een vrij beroep zoals notaris, arts of advocaat. Een werknemer kan ook delen in het prestige van zijn werkgever, zoals blijkt uit het bidprentje van Marie-Josèphe Deveux, “pendant 59 ans au service de la famille de Potesta” op het kasteel van Waleffes.

5° Sociale betrokkenheid

De caritatieve ingesteldheid van de adel, en het meest van al van adellijke dames, vormt een ander cliché van de aristocratische identiteit. Bidprentjes zijn op dit vlak van uitzonderlijke waarde omdat ze veelal het lidmaatschap tot caritatieve verenigingen vermelden, zoals bijvoorbeeld de Sint-Vincentiusvereniging.

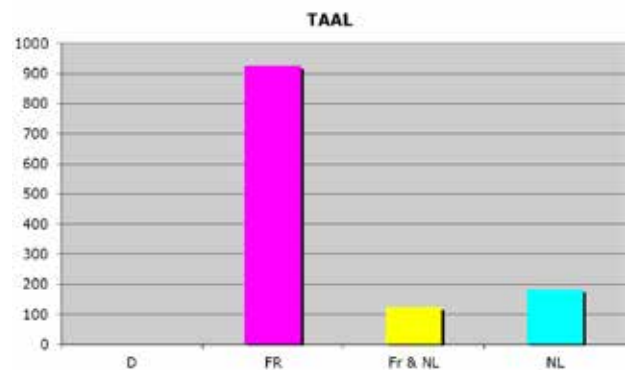
Het bidprentje van Reine de Wargny leert ons dat zij vanaf 1861 voorzitter was van de Dames van Barmhartigheid in Mechelen. Zoals bij Montpellier worden religieuze citaten hier afgewisseld met een beschrijving van de persoonlijkheid van de overledene.

6° Culturele betrokkenheid

De negentiende-eeuwse adel geniet van een mindere faam op cultureel vlak, maar dit is onterecht. Vele edelen genoten een verzorgde opleiding, meestal door de inzet van privé-leraars. Spijtig genoeg wordt het lidmaatschap van culturele verenigingen op bidprentjes niet systematisch vermeld, tenzij de overledene een leidende functie in het genootschap bekleedde.

7° Taalgebruik

Algemeen wordt aangenomen dat de negentiende-eeuwse adel verfranst was en een verfransende invloed op zijn omgeving uitoefende. In een recente bijdrage hebben we aangetoond dat er geen verband bestaat tussen de massale emigratie van de Vlaamse adel naar de Brusselse regio en de vernderlandsing van de Vlaamse provincies.¹⁰ We hebben hieruit geconcludeerd dat de Vlaamse adel ook in de negentiende eeuw vermoedelijk tweetalig was (met gebruik van het Frans als cultuurtaal en van de streektaal in de contacten met de lokale bevolking). Ook op dit punt leveren bidprentjes een belangrijke aanwijzing. In bijna een kwart van de gevallen bestaat er een Nederlandstalig bidprentje (in vele gevallen naast een Franstalig prentje). Uitzonderlijk vinden we ook Duitstalige prentjes. Opmerkelijk hierbij is de schrijfwijze van voornaam en familienaam, die beide in sommige gevallen vertaald worden.

8° Godsvrucht¹¹

De adel stond algemeen bekend als zeer gelovig en bidprentjes bieden een uitzonderlijke mogelijkheid om de godsvrucht van de overledene na te gaan. De prentjes werden uitgedeeld tijdens de begrafenisplechtigheid. Er zijn dus geen gegevens over wie niet kerkelijk begraven werd, maar in de 19de eeuw was dit slechts voor een onbeduidende minderheid van de bevolking het geval. Bidprentjes zijn bijzonder waardevol om de intensiteit van de vroomheid

te vatten. De prentjes geven een antwoord op de vraag of iemand als goede christen heeft geleefd en is gestorven. Voor gelovigen was het belangrijk om te weten of een priester de laatste sacramenten had toegediend en aan de overledene de pauselijke zegen had bezorgd, die een volle aflaat meebracht (zie de afbeelding van Reine de Wargny hierboven). Op dit punt zijn de verschillen opvallend, ook binnen leden van eenzelfde familie.

Op de bidprentjes wordt het lidmaatschap van godsdienstige verenigingen steeds vermeld. Zo vernemen wij dat Octavia Groverman een beslissend aandeel had in de bouw van de parochiekerk en van het klooster van Langerbrugge (Evergem). Ook zette zij zich in voor de organisatie van katholieke scholen in de gemeente en was zij lid van het aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart.

Besluit

Bidprentjes bieden een handig uitgangspunt om de levensloop van een overleden persoon te reconstrueren. Vooral wanneer er geen biografische of necrologische gegevens in kranten of biografische naslagwerken gepubliceerd werden en er in de archieven weinig te vinden is, zijn de gegevens op bidprentjes van onschatbare waarde. En op de voorzijde bevatten ze soms een unieke foto. Op het eerste zicht lijken bidprentjes misschien erg op elkaar. De aandachtige lezer wordt toch de mogelijkheid geboden om via de achterzijde een inkijk te krijgen in het leven en de persoonlijkheid van de overledene. Wanneer ze in serie worden onderzocht, zijn bidprentjes bovendien erg bruikbaar om een sociaal milieu in kaart te brengen. In dit artikel gebeurde dit voor de adel, maar ook voor andere bevolkingsgroepen is een dergelijk onderzoek mogelijk.

Prof. em. Paul Janssens
UGent - Vakgroep geschiedenis

Foto van barones Maria de Pelichy, die in 1872 in Izegem overleed.

1. K. Van den Bergh, *Bidprentjes in de Zuidelijke Nederlanden* (Brussel 1975); J. Pirotte, *Images des vivants et des morts: la vision du monde propagée par l'imagerie de dévotion dans le namurois: 1840-1965* (Louvain-la-Neuve 1987); E. Van Beers en E. Gelevert, 'Bid- en devotieprentjes', Straet en Vaert (1999); J.-M. Lermyte, 'Wat bidprentjes ons leren', *Ons Heem*, 60 (2007), 40-54; P. Neutens, Bidprentjes <http://www.philippeverzamelt.be/Bidprentjes/bpinleiding.html> (3 maart 2015).
2. P. Heerkens, *In Pace. Teksten voor bidprentjes*, (Roermond-Maaseik 1940).
3. P. Densaus, *Le souvenir mortuaire: classification alphabétique-analytique qui permet de trouver immédiatement le sujet et place, sous les yeux du lecteur, le choix de textes y applicables* (Braine-le-Comte en Parijs 1911). Zie verder E. Van Wintershoven, *Recueil de textes tirés de l'écriture sainte, de la liturgie, des pères et des docteurs de l'église, des orateurs sacrés, des inscriptions des catacombes, etc. pour servir à la composition de souvenirs pieux pour les morts* (Eben-Emael 1906); R.-J. Pierik, *Verzameling van teksten uit de H. Schrift en de H. Vaders ter vervaardiging van bidprentjes voor de overledenen* (Amsterdam 1875, 1880 en 1928); E. Van Droogenbroeck, *Verzameling van teksten dienstig tot godvruchtige gedachtenissen der overledenen* (Mechelen 1900 en 1928).
4. M. Belvaux, *La famille de Montpellier* (Brussel 2007).
5. Hiertoe hebben we een steekproef genomen van een duizendtal personen, die we samen met een groep geschiedenisstudenten van de Universiteit Gent hebben ontleed. De prentjes behoren tot de collectie Slosse, die op het stadsarchief van Kortrijk wordt bewaard. Deze collectie is, zeker voor wat de adel betreft, wellicht de grootste van het land en werd de voorbije jaren door een team vrijwilligers digitaal ontsloten. Zie: 'Bidprentjes raadplegen', *Stad Kortrijk* <http://www.kortrijk.be/producten/bidprentjes-raadplegen> (3 maart 2015) en A. Augustyn, *Leopold Slosse en de grote rijkdom aan biografische gegevens in zijn nalatenschap* (Antwerpen 1996); A. Augustyn, 'Ne pereant of "opdat zij niet verloren zouden gaan"', in: *De dood ingeprent* (Almere 2009) 105-127. Onze steekproef heeft betrekking op vertegenwoordigers van de getitelde adel die in de 19de eeuw zijn gestorven. Zij vertegenwoordigen ruim een derde van de getitelde adel in dezelfde periode. Daarnaast hebben we ook een kleinere groep ongetitelde edelen bij het onderzoek betrokken om eventuele verschillen op te sporen.
6. J. De Belder, 'Adel en burgerij (1840-1914)', in: *Algemene geschiedenis der Nederlanden XII* (1977) 78-98; Idem, 'Veranderingen in de sociaal-economische positie van de Belgische adel in de 19de eeuw', *Tijdschrift voor geschiedenis*, (1980) 483-501.
7. Zie onder meer F. Verleden, 'Het volk en zijn vertegenwoordigers', *Sampol. Samenleving en politiek*, 21 (2014) 60-67.
8. P. Van Hoorebeke, *De Belgische nationale orden* (Heule 2007).
9. Zie bijvoorbeeld J. De Maeyer en P. Quaghebeur, 'De sociale werken. Caritas, pastoraal en verzuiling', in: M. Cloet (red.), *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis* (Gent 1991) 473-496.
10. P. Janssens, *L'usage des langues au sein de la noblesse belge*. <http://ugent.academia.edu/PaulJanssens> (3 maart 2015).
11. De casus Gent wordt verder uitgewerkt in P. Janssens, 'Maaltebrugge', in: R. Mantels (red.), *Geloven in Gent. Plaatsen van het religieuze verleden* (Gent 2015).

Historische kaarten digitaal ontsloten

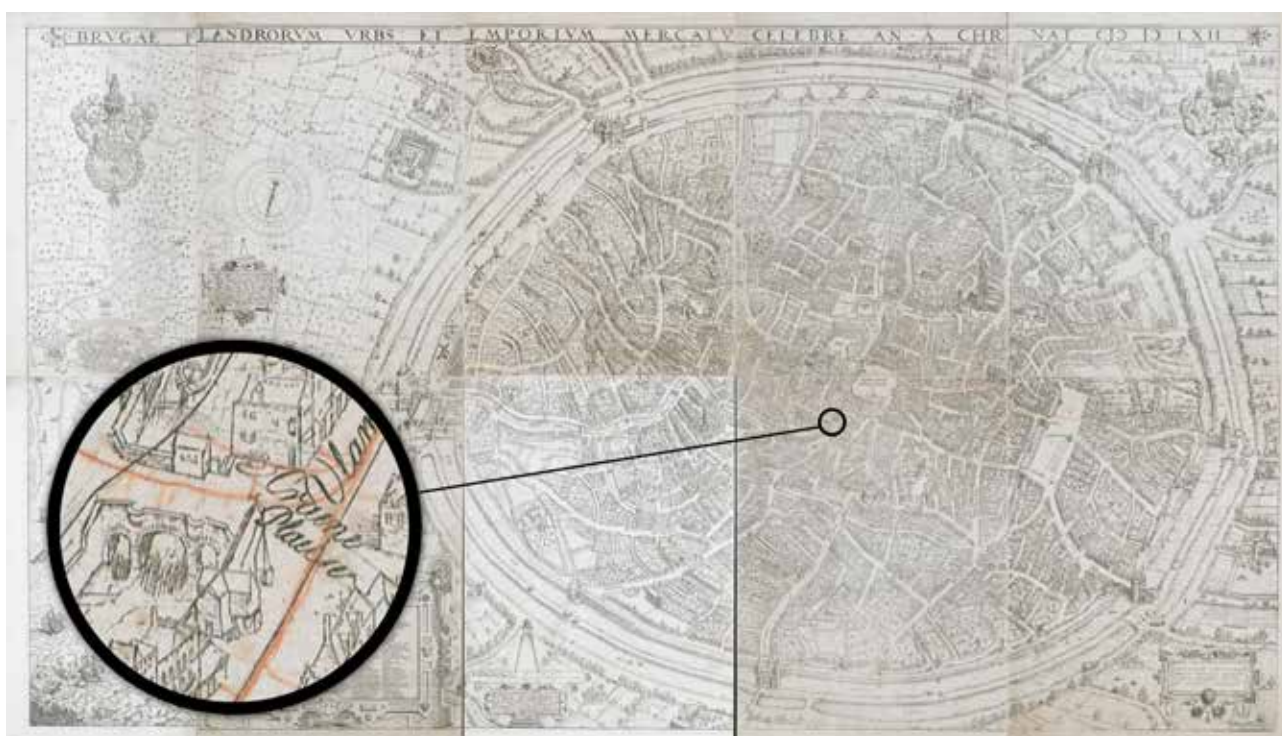
MAGIS Brugge als voorbeeld van digitale kaartanalyse met Quantum GIS

Van heel wat steden, gemeenten, dorpen en platelandsgebieden bestaan historische kaarten. Ze worden zorgvuldig bewaard in archieven en bibliotheken, maar ook regelmatig gepubliceerd in fraaie historische boeken. Tegenwoordig worden ze ook meer en meer online ontsloten. Dat is een goede zaak, want zo krijgt men veel sneller en efficiënter toegang tot dit prachtig stukje historisch erfgoed. De meeste applicaties maken het bovendien mogelijk om in en uit te zoomen en zo de vele details te ontdekken. Toch is er net op dit punt nog veel progressie te maken: hoe weet je immers welke details een historische kaart bevat (en welke niet)? Zelden wordt de complexe inhoud van zo'n historische kaart ontsloten. Dat is het doel van het lopende *MAGIS Brugge*-project. In dit artikel zetten we kort de ontstaanscontext, de doelstellingen, de uitwerking en de toekomstperspectieven van dit pioniersproject uiteen.

MAGIS Brugge: het project

In 1562 gaf het Brugse stadsbestuur schilder Marcus Gheeraerts de opdracht om een driedimensionaal stadsplan te maken waarop de stad in al haar glorie te zien zou zijn. Het resultaat is verbluffend: Gheeraerts graveerde tien kaartbladen waarop hij de stad en haar onmiddellijke omgeving driedimensionaal afbeeldde. De volledige kaart meet 177 op 100 cm en bevat tienduizenden details.

Op de bekroning van de toren na, ziet het Brugse belfort er nog steeds hetzelfde uit, alle waterputten zijn op de juiste plaats getekend en je kan in de stad nog steeds de weg vinden met deze kaart. Maar niet alles werd realistisch weergegeven: zo werd gevraagd om de verbinding met de zee korter en breder te tekenen dan ze werkelijk was, *ten fine dat men mercken mach de goede navigatie*.¹

De kaart van Brugge door Marcus Gheeraerts, kopergravure, 1562. De uitsnede laat zien hoe gedetailleerd de kaart is.

Ruim 450 jaar later worden nog steeds reproducties van deze prachtige kaart verkocht. Ze hangt in vele Brugse woonkamers aan de muur en wordt bijzonder vaak afgedrukt in publicaties over de Brugse geschiedenis. En ondanks het propagandistische doel van de kaart, leverde Marcus Gheeraerts een document af dat dankzij de vele details mag doorgaan als een bijzonder nuttige historische bron. Dat zette enkele onderzoekers aan het denken: kon de rijke inhoud van deze kaart digitaal ontsloten worden en als basis dienen voor een databank over de Brugse geschiedenis? Zodoende werden de fundamenten van *MAGIS Brugge* gelegd.

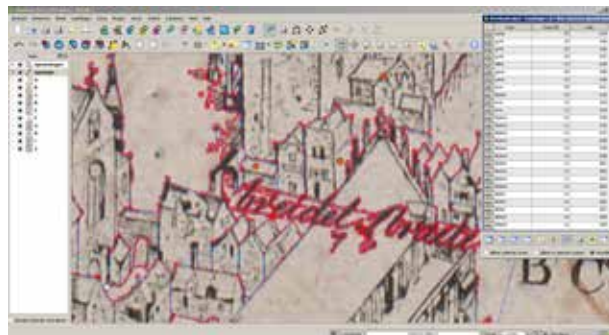
Het *MAGIS Brugge*-project, voluit *MARCUS Gheeraerts Informatie Systeem*, wil de inhoud van Marcus Gheeraerts' kaart integraal ontsluiten en gebruiken als basis voor een dynamisch kennisplatform over de middeleeuwse en zestiende-eeuwse geschiedenis van Brugge. Om dit project te realiseren, moesten uiteraard een aantal belangrijke stappen worden gezet. Er werd een partnerschap opgezet tussen het Bruggemuseum, het Stadsarchief Brugge, de Universiteit Gent, de KU Leuven en de Vrije Universiteit Brussel. Financiële steun werd verkregen van het Agentschap Kunsten & Erfgoed. Het inhoudelijke werk – de digitalisering van de kaart, het ontwerp van een databankstructuur, de invoer van historische gegevens en de communicatie van de resultaten – werd enerzijds toevertrouwd aan een projectmedewerkster en anderzijds uitbesteed aan een private firma. De projectopvolging werd in handen genomen door het Bruggemuseum, terwijl een stuurgroep met leden uit de hoger vermelde instellingen zorgde voor inhoudelijke sturing.

De opbouw van het kennisplatform

Een historische kaart digitaal ontsluiten en gebruiken als basis voor een databank is een mooi idee. Maar hoe valt zo iets te realiseren? Het *MAGIS Brugge*-project is gebaseerd op een recent ontwikkelde methode voor digitale kaartanalyse: de Digitale Thematische Deconstructie, kortweg DTD.² Simpel gesteld bestaat deze methode uit drie stappen: 1/ de kaart wordt gedigitaliseerd, 2/ alle kaartelementen worden eruit gelicht of overgetekend en 3/ al deze elementen worden geïdentificeerd aan de hand van een thema of typologie.

Om de DTD goed te kunnen uitvoeren is een kwaliteitsvolle scan van de kaart noodzakelijk, zodat probleemloos op de kleinste details kan worden

ingezoomd. Voor de kaartontleding gebruikten we het programma *Quantum GIS*. *Quantum GIS* of *QGIS* is gratis te downloaden op het internet en bevat heel wat basisfuncties om digitaal met historische kaarten aan de slag te gaan.³ Via QGIS is de hele kaart van Marcus Gheeraerts – dat wil zeggen: alle huizen, bomen, straten, waterputten, enzovoort – nagetekend.

Printscreen van het programma QGIS waarin de hele kaart werd nagetekend.

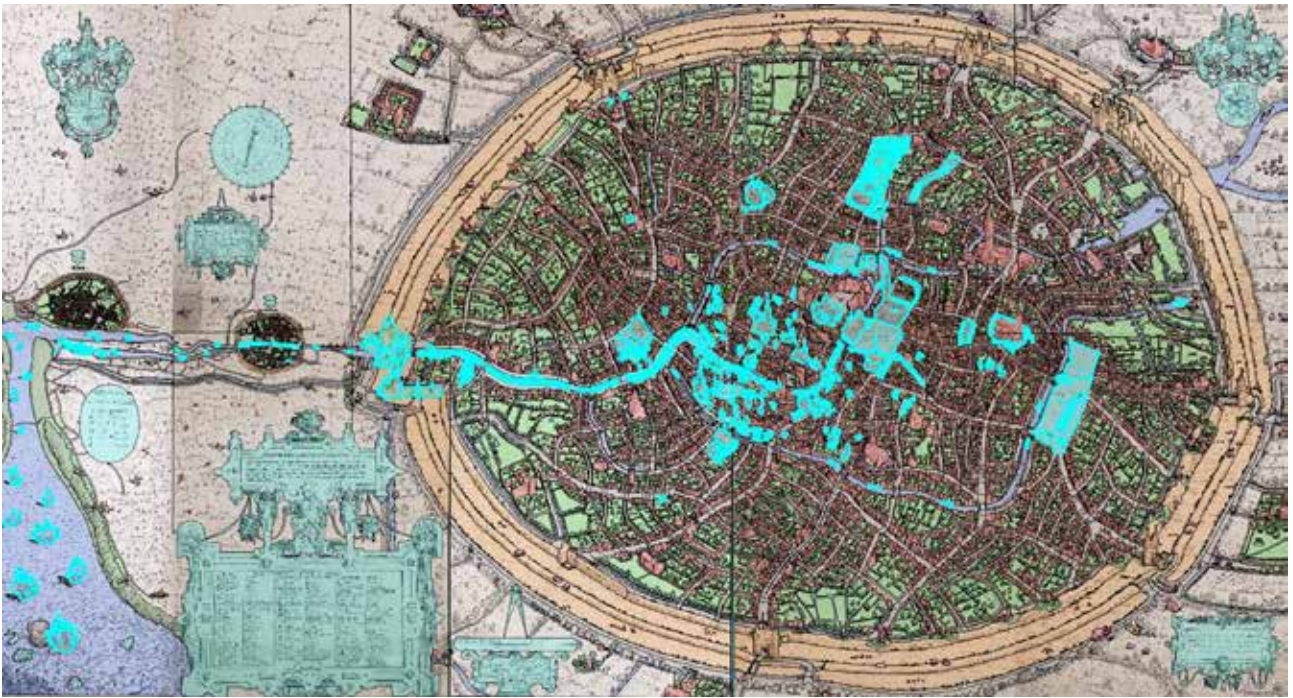
Elke stukje nagetekende kaart werd vervolgens geregistreerd in een databank, waarin ook andere informatie kan worden toegevoegd. In de eerste fase van het project beperkte dit zich tot de toekenning van typologieën: kaartelementen werden geregistreerd als gebouw, weg, water, straatmeubilair, omwalling, enzovoort. Er is gewerkt met een reeks basistypes en subtypes. Via QGIS kan aan elke typologie een andere kleur worden toegewezen en zodoende werd de historische kaart al meteen een stuk leesbaarder.

De digitale kaartanalyse was een arbeidsintensieve opdracht, die ruim een jaar in beslag heeft genomen. In totaal werden er meer dan 25.000 kaart-

De kaart kon worden ingekleurd op basis van de toegekende typologie en werd zo een stuk leesbaarder.

Het thema 'handel' aangeduid op de kaart van Marcus Gheeraerts.

objecten overgetekend en geregistreerd! Natuurlijk bevat niet elke historische kaart zo veel details. Kleinschaliger kaarten, schematische kaarten of kaarten van kleinere steden of buurten kunnen veel sneller worden geanalyseerd.

Na de kaartanalyse moest het kennisplatform worden opgebouwd. Basis van dat platform is een databank. Voor het ontwerp werd een externe firma aangesproken. Het resultaat is een bijzonder uitgebreid systeem met velerlei mogelijkheden, waarin op diverse manieren en in diverse formaten informatie over de Brugse geschiedenis kan worden ingevoerd: www.magisbrugge.be (registratie en aanmelding zijn noodzakelijk). Bovendien laat het systeem toe om nieuwe onderzoeksresultaten te genereren en in kaart te brengen, bijvoorbeeld door tekstuele gegevens aan het kaartbeeld te koppelen. Het kennisplatform dat voor ons werd ontwikkeld, kan trouwens worden gebruikt voor andere toepassingen. Wie zelf een historische kaart (of afbeelding) analyseert op dezelfde manier en de resultaten vervolgens online wil ontsluiten en koppelen aan een databank, kan daarvoor bij ons terecht. Nadat het kennisplatform werd gerealiseerd, moest natuurlijk nog inhoud worden voorzien. Het systeem werd zo flexibel mogelijk ontworpen, zodat gegevens van diverse aard een plaats konden krijgen in de databank. Alle informatie wordt geregistreerd in tabellen en men kan zelf bepalen wat men invoert en hoeveel rijen de tabel bevat. Bedoeling

is wel dat telkens een referentie wordt toegevoegd, met name naar de historische literatuur of bronnen waaruit de informatie werd gehaald. Via de databank in QGIS wordt de informatie vervolgens gekoppeld aan het overeenkomstige kaartelement. Op deze manier zetten we de geschiedenis van Brugge letterlijk op de kaart. Bovendien biedt het systeem nog de mogelijkheid om trefwoorden toe te kennen aan kaartelementen en gekoppelde informatie. Verder kunnen we ook thematische kaarten genereren, bijvoorbeeld over het thema 'handel'.

De invoer in de databank is een werk van lange adem en zal eigenlijk nooit stoppen zolang het systeem bestaat. Er is dan ook geen einddatum vooropgesteld, aangezien het de ambitie is dat *MAGIS Brugge* blijft groeien. Telkens wanneer nieuw onderzoek over middeleeuws en zestiende-eeuws Brugge wordt bekendgemaakt, kan de databank worden aangevuld of kunnen de gegevens geactualiseerd of aangevuld worden. We doen hiervoor een beroep op vrijwilligers en stagiairs. Eén van de belangrijkste uitdagingen voor de toekomst is ervoor zorgen dat deze gegevensinvoer en de vrijwilligerswerking niet stilvallen.

De publiekswaarsite en de afgeleide producten

Ondertussen is het *MAGIS Brugge*-project een derde fase ingegaan. De ontsluiting van een historische kaart en de koppeling met historische gegevens zijn

Printscreen van de publiekswBSITE.

op zich wel waardevol, maar een dergelijk project komt pas echt tot z'n recht wanneer de applicatie ook ten volle gebruikt wordt. Het complexe kennisplatform biedt enorm veel mogelijkheden, maar deze zijn vooral interessant voor mensen die onderzoek voeren en/of zeer goed thuis zijn in de Brugse geschiedenis. Om ook een ruim publiek te bereiken, was er meer nodig. Er is dan ook geopteerd om naast het kennisplatform een publieksvriendelijke website te bouwen, waarop men naar hartenlust kan grasduinen in Marcus Gheeraerts' kaart en de belangrijkste historische informatie kan opzoeken: www.kaartenhuisbrugge.be/magis.

De nieuwe website werd ondergebracht bij *KaartenHuis Brugge*, het nieuwe informatieplatform voor historisch-geografisch onderzoek in Brugge, dat onder meer een historische kaartenviewer en de resultaten van het historische huizenonderzoek bevat. Hier wordt de gebruiker een interessante selectie van informatie voorgeschoteld en hoeft hij/zij zich dus niet door droge historische informatie en een wetenschappelijk apparaat te worstelen. Drempels zoals accounts, ingewikkelde formuleringen en een overvloed aan knoppen werden achterwege gelaten.

Ook voor de publiekswBSITE is gekozen om de gegevensinvoer stapsgewijs aan te pakken via een thematische insteek. De thema's 'handel', 'am-

bachten', 'marktplaatsen' en 'haven' kregen onze prioriteit. Wie de website bezoekt, zal merken dat in de eerste plaats informatie over deze thema's voorhanden is: men kan bijvoorbeeld de marktplaatsen opzoeken, aanklikken en ontdekken wat er verkocht werd.

Via het zoekvenster kan men op zoek gaan naar verhandelde producten, beroepen, straatnamen, familienamen, gebouwen of monumenten, bouwkundige kenmerken, enzovoort. Ten slotte kan de bezoeker zich ook laten begeleiden langs de typologisch gerangschikte kaartelementen.

Sinds de lancering van de publiekswBSITE is er heel sterk ingezet op communicatie van het project naar verschillende doelgroepen. We nodigen niet alleen de Bruggelingen, maar ook historici, leerkrachten, toeristen, gidsen, studenten en iedereen die interesse toont in de Brugse geschiedenis uit om in de kaart te duiken en de handelsstad van weleer te ontdekken. Om die reden wordt het vrijwilligersnetwerk uitgebreid en werken we aan een app voor smartphones, een educatief pakket voor scholen en een toepassing voor de nieuwe opstelling in het Brugse Gruuthusemuseum. Daarnaast trachten we de opgebouwde expertise te delen en de samenwerking met de academische instellingen en erfgoedpartners te bestendigen en uit te bouwen.

Een MAGISch voorbeeld

MAGIS Brugge is een project waarin heel wat tijd, energie en middelen zijn geïnvesteerd. Het resultaat overtreft de verwachtingen, maar kan nog steeds worden verbeterd. Het project toont aan hoe de inhoud van een historische kaart kan worden ontsloten voor de specialisten én voor het grote publiek. Maar eigenlijk is het meer dan dat: *MAGIS Brugge* maakt het mogelijk om op basis van nieuwe technologieën diverse facetten van de (stads)geschiedenis op een aantrekkelijke en dynamische manier te ontsluiten.

Wij hopen echter dat *MAGIS Brugge* geen alleenstaand project blijft, maar inspirerend kan werken voor andere projecten. Uiteraard is een dergelijk grootschalig project niet overal mogelijk. Desalniettemin laat het project zien dat de technologische mogelijkheden groot zijn en dat ook op kleinere schaal heel wat mogelijk is voor wie creatief aan de slag gaat. Bovendien worden de drempels steeds lager: een programma als *Quantum GIS* is gratis en reeds zeer gebruiksvriendelijk en ook webdesign wordt toegankelijker. Ook wij zijn bereid om onze expertise te delen en nieuwe samenwerkingen aan te gaan. Een kaart laten spreken, is geen toekomstmuziek meer.

Maar, we gaven het hoger al aan, dergelijke projecten staan of vallen met de informatie die ter beschikking wordt gesteld. Een leeg systeem werkt niet. We opteerden voor een kennisplatform waar

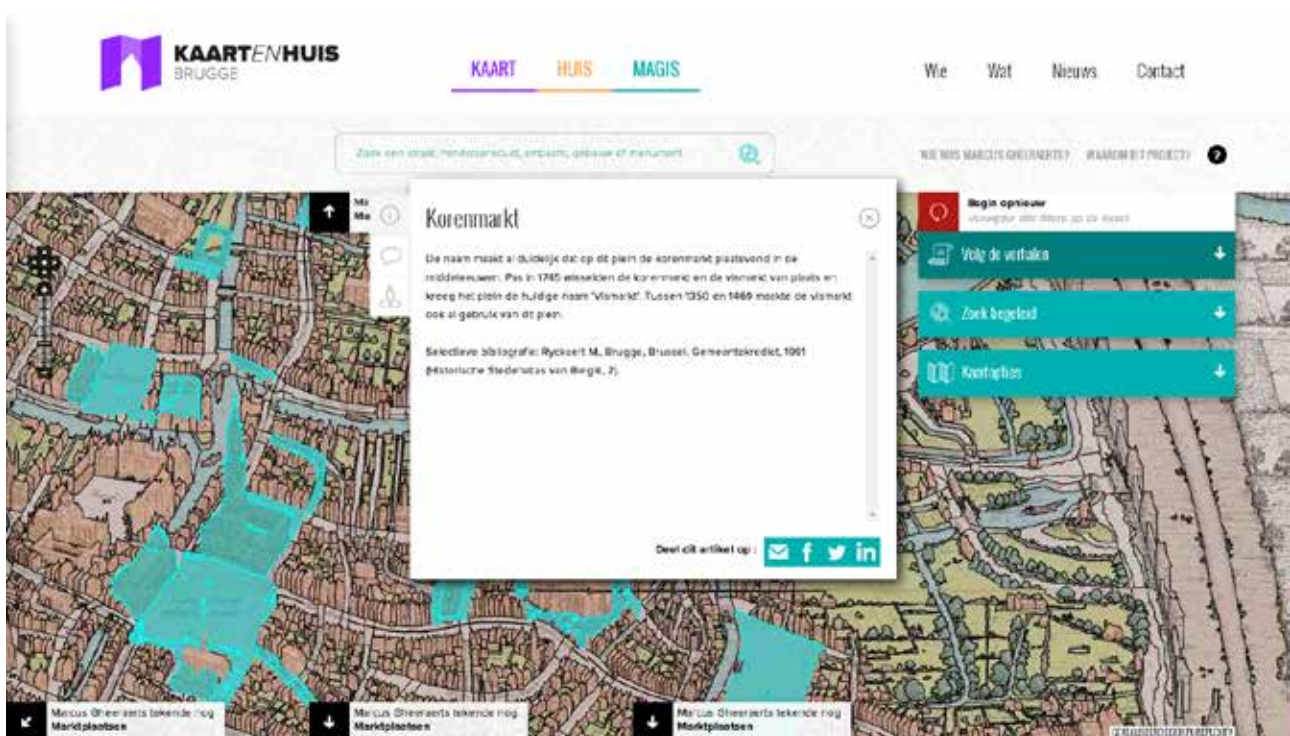
op de kennis over het middeleeuwse en zestiende-eeuwse Brugge een plaats krijgt. Van daaruit worden de publiekswaardige en de afgeleide producten gevoed. Het is dus essentieel om deze stroom aan informatie gaande te houden. Een vrijwilligersnetwerk, nieuwe samenwerkingen en nieuwe ideeën zijn daarvoor onontbeerlijk.

Meewerken?

Ben je geïntrigeerd door dit project en/of gebeten door de Brugse geschiedenis en wil je meewerken aan het *MAGIS Brugge*-project? Dat kan! Naast de thema's die nu al ter beschikking zijn gesteld, willen we graag ook aandacht schenken aan andere thema's uit de middeleeuwse en zestiende-eeuwse geschiedenis van de stad Brugge en haar onmiddellijke omgeving. Daarvoor zijn we op zoek naar mensen die ons willen helpen met de invoer van informatie en de koppeling met de kaart.

Hoe gaat dat in z'n werk? In samenspraak met projectmedewerkster Elien Vernackx kiezen vrijwilligers een thema of onderwerp dat bij hun interesses aansluit. Daarna gaan ze in de historische literatuur over Brugge op zoek naar relevante informatie. Vervolgens worden de beschikbare gegevens ingevoerd in de databank. Uiteraard moeten daarvoor een aantal regels in acht worden genomen en blijft bronnenkritiek noodzakelijk.

In de mate van het mogelijke wordt er gestreefd naar persoonlijke begeleiding. Wie ervaring heeft

De middeleeuwse marktplaatsen aangeduid op de kaart van Marcus Gheeraerts.

met historisch onderzoek, kan vrij zelfstandig aan de slag met de literatuur; indien dat niet het geval is, kunnen we een reeks gegevens of een bepaalde publicatie voorzien die klaar zijn voor invoer en waarbij geen interpretatie of voorkennis noodzakelijk is.

Wil je graag meewerken aan de ontsluiting van de geschiedenis van Brugge? Of ben je gefascineerd door de mogelijkheden van dit project en wil je graag bijdragen door informatie op te zoeken en in te voeren in de databank? Contacteer dan projectmedewerkster Elien Vernackt via Elien.Vernackt@brugge.be.

Voor andere vragen in verband met het project, kan men eveneens terecht bij projectmedewerkster Elien Vernackt of bij projectcoördinatoren Aleid Hemeryck (Aleid.Hemeryck@brugge.be) en Bram Vannieuwenhuyze (Bram.Vannieuwenhuyze@arts.kuleuven.be).

Elien Vernackt
Projectmedewerkster Bruggemuseum

Bram Vannieuwenhuyze
Coördinator Caldenberga – research fellow KU
Leuven

- 1 A. Schouteet, *De zestiende-eeuwse schilder en graveur Marcus Gerards* (Brugge 1941) 33.
- 2 De methode werd ontwikkeld en toegepast in het kader van een doctoraatsonderzoek naar de ruimtelijke ontwikkeling van middeleeuws Brussel, zie B. Vannieuwenhuyze, *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte* (Gent 2008, onuitgegeven doctoraatsverhandeling). Uitleg over de methode en voorbeelden van toepassingen vindt men terug in B. Vannieuwenhuyze en E. Vernackt, 'The Digital Thematic Deconstruction of Historic Town Views and Maps', in: K. Lichtert, J. Dumolyn en M.P.J. Martens (red.), *Portraits of the City. Representing Urban Space in Later Medieval and Early Modern Europe* (Turnhout 2014) 9-31.
- 3 Voor de mogelijkheden inzake historische kaartanalyse met Quantum GIS verwijzen we naar B. De Wit en B. Vannieuwenhuyze, 'Historisch GIS in de praktijk', *Tijd-Schrift. Heemkunde en lokaal-erfgoedpraktijk in Vlaanderen*, 2:3 (2012) 76-89.

Project onder de loep: Vogels die niet vliegen gaan dood

30 jaar Ghanezen in Gent en Oost-Vlaanderen 30 jaar migratie en integratie

Wanneer projecten afgelopen zijn, komt er vaak nog een terugblik die meestal focust op de positieve aspecten en die niet altijd een evenwichtige evaluatie brengt die de opgedane ervaringen bruikbaar maakt voor toekomstige initiatieven. Dit artikel wil wel een uitgebreide beschrijving en analyse geven van het project ‘Vogels die niet vliegen gaan dood – 30 jaar Ghanezen in Gent en Oost-Vlaanderen’. Daarbij worden de minder geslaagde of zelfs mislukte acties niet uit de weg gegaan. De ervaringen met dit en andere projecten worden in het tweede deel van het artikel gecombineerd om een aantal suggesties te formuleren die bij toekomstige projecten van erfgoedorganisaties voor een cultureel diverse doelgroep nuttig kunnen zijn.

Op zoek naar de wortels van de Ghanese gemeenschap in Oost-Vlaanderen

Sinds het begin van de jaren tachtig groeit in Gent en Oost-Vlaanderen een Ghanese gemeenschap. De redenen waarom mensen uit Ghana migreerden, waren zowel van politieke als van economische aard.¹ Ondertussen is er een zichtbare groep Ghanezen in Gent. De Ghanese gemeenschap is in Oost-Vlaanderen de grootste zwart-Afrikaanse gemeenschap. De meerderheid woont nu in Gent en zijn deelgemeenten Gentbrugge en Sint-Amandsberg. Er wonen grosso modo 1500 mensen van Ghanese origine in Gent, een van de oudste zwart-Afrikaanse groepen in deze stad, maar in de andere provinciesteden zijn ook kleine groepen aanwezig. Een erfgoedproject wou het geheugen van de Ghanese gemeenschap en de ontvangende Oost-Vlaamse en Gentse samenleving opfrissen door de geschiedenis van de gemeenschap en haar link met de regio te onderzoeken. Het project werd hoofdzakelijk verwezenlijkt door Ghanese en Belgische vrijwilligers van Centrum voor de Ontwikkeling van de Jeugd van Ghana (COJG)² en de Heemkundige

en Historische Kring van Gent (HHKG), uitgever van *Ghendtsche Tydinghen*. Ze werden hierbij ondersteund door medewerkers van Heemkunde Vlaanderen, Amsab-ISG en STAM tijdens de werkgroepvergaderingen. Daarnaast droegen ook de andere partners Trefpunt en Federatie van Zelforganisaties in Vlaanderen (FZO-VL) bij aan de verwezenlijkingen van het project³. Het project kreeg de steun van de Stad Gent via de subsidielijn culturele projecten en de Provincie Oost-Vlaanderen via de subsidielijn sociaal-culturele projecten.

In het projectvoorstel werden volgende doelstellingen opgesteld: het documenteren van de geschiedenis van de Ghanese gemeenschap in Oost-Vlaanderen en Gent door middel van mondelinge geschiedenis en door verzamelen van roerend materieel erfgoed (foto's, films, belangrijke persoonlijke documenten, ...) en de waardering voor de eigen geschiedenis stimuleren bij de Ghanese gemeenschap, en die aanzetten zelf haar verhaal te vertellen en over te leveren. Een ander belangrijk doel was het actief betrekken van zowel de Ghanese gemeenschap als de ontvangende samenleving bij de herinnering aan de ontmoetingen en interacties die het gevolg zijn geweest van Ghanese migratie, met ander woorden het gedeeld verleden. Deze doelstelling werd bereikt door het project samen te realiseren en door gezamenlijke toonmomenten te organiseren.

Het project startte in april 2010 en eindigde in april 2015. In die periode is heel wat gerealiseerd. De werkgroep nam 13 interviews af. Er werd voor gezorgd dat de geïnterviewden zoveel mogelijk de verscheidenheid van de Ghanese gemeenschap in Oost-Vlaanderen konden aantonen. Zo zijn er Ghanezen geïnterviewd die in de jaren tachtig, negentig en 2000 naar Oost-Vlaanderen kwamen. Daarnaast deed eveneens iemand die terugkeerde naar Ghana, zijn verhaal. De interviews werden

Erpe-Mere niet voorbereid op komst van 5 Ghanezen

ERPE-MERE — Na alle beroering die, omstreeks de jaarwisseling, heerste rond het probleem van de politieke vluchtelingen is de voorbije weken werk gemaakt van de landelijke spreiding van deze asielzoekers, die een tijdje in het vroegere Kleia Kasteeltje mochten antichambreeren. Eerder deze maand arriveerden in Erpe-Mere de eerste 5 politieke vluchtelingen. Tegen eind '87 komen er nog een dozijn bij. Het plaatselijk OCMW heeft hen niet jubelend verwelkomd. Want net op een ogenblik dat men alle hens aan dek dient te roepen om de dagelijkse problemen het hoofd te bieden, krijgt het OCMW een situatie in de schoot geworpen waar het helemaal niet op voorbereid is. Dat vrijwel alle Belgische Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn voor eenzelfde voldongen feit geplaatst werden is weinig meer dan een magere troost.

Wat door de OCMW-leden van Erpe-Mere verteld wordt is ongetwijfeld een representatief verhaal. Halverwege januari werd men schriftelijk op de hoogte gebracht van het feit dat op 4 februari 5 Ghaneese politieke vluchtelingen in de gemeente zouden arriveren en in het schrijven werd gevraagd „al het mogelijke te doen om in hun opvang te voorzien”. Nu overleg met het schepencollege werd beslist het vijftal onder te brengen in „Breeckenaer”, het OCMW-opvangtehuis dat zich in de Erpse Bossestraat bevindt. In feite was het OCMW zinnens het

huur voor deze woning in augustus eerstkomend op te zeggen, maar nu prijst men zich gelukkig op deze woning te kunnen terugvallen.

Eerste fase

Dat Erpe-Mere zich dient te ontfemen over 17 politieke vluchtelingen wordt onder andere verklaard door het feit dat 1 van de verdelingscriteria stelt dat iedere gemeente per 1000 inwoners in aanmerking komt voor 1 politieke asielaanvrager. OCMW-voorzitter Louis Van Pollaert: „In de eerste fase —

Sociaal assistent Jos Van Herreweghe is één van de OCMW-personeelsleden die belast werd met de opvang van de 5 Ghanezen. D.G.E.

waarmee een zo groot mogelijke besturen heeft geschoven, tergelaten maar het vijftal, landelijke spreiding beoogd OCMW-voorzitter Van Pol- wiens leeftijd varieert tussen 22 werd — kreeg Erpe-Mere 5 per- hert: „In maar wel stellen dat

De heemkundige kringen van Oost-vlaanderen werd gevraagd om na te gaan of ze documentatie of archiefbronnen hadden over de Ghaneese gemeenschap in hun gemeente. In het documentatiecentrum van de Heemkundige kring van Erpe-Mere vonden ze onder andere dit krantenartikel terug.

afgenomen door vrijwilligers die via Heemkunde Vlaanderen een opleiding in mondelinge geschiedenis kregen. Na afloop van het project zijn de interviews met bijhorende documenten (identificatiefiche, contract, vragenlijst, interviewfiche, bandinhoudsfiches en samenvatting) gearchiveerd bij het Amsab-ISG. Zo kunnen latere onderzoekers het materiaal consulteren.

Roerend materieel erfgoed is verzameld en gedigitaliseerd: foto's, video's, geluidsopnames en filmbanden over de grote feesten binnen de Ghaneese gemeenschap, de beleving van de Ghaneese rituelen hier, de levensomstandigheden van de geïnterviewden en de plaatsen die belangrijk zijn voor hen. Ook het digitale beeldmateriaal wordt bij het Amsab-ISG gearchiveerd. Enkele belangrijke persoonlijke documenten zijn eveneens opgespoord en belangrijke stukken zijn gedigitaliseerd. Daarnaast werd ook relevante informatie verzameld. De heemkundige kringen van Oost-Vlaanderen werden gevraagd hierbij te helpen. Enkel vonden in hun documentatiecentrum interessante tijdsdocumenten terug. Zo vond de Heemkundige kring van

Erpe-Mere een aantal krantenartikelen en een tijdschrift van het jeugdhuis waarin uitvoerig werd bericht over de komst van vijf Ghaneese vluchtelingen naar Erpe-Mere in 1987.

Misschien wel de belangrijkste praktische realisatie van het project is de website waar de interviews, het roerend materieel erfgoed en een filmpje van een Ghaneese jongere worden gepresenteerd: www.ghanezeningent.be. Een uitgebreid artikel over de migratie van Ghanezen naar Gent en Oost-Vlaanderen kadert de levensverhalen. Een Ghaneese vrijwilligster van de werkgroep heeft het verzamelde materiaal aangevuld met wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast worden er op dit moment vijf levensverhalen gepresenteerd: twee verhalen van Ghanezen die migreerden om politieke redenen, één verhaal van een Ghanees die door volgmigratie of familiehereniging naar Oost-Vlaanderen kwam en twee levensverhalen van de tweede generatie Ghanezen. Een ander onderdeel zijn thema's, zoals feesten en rituelen, die worden geïllustreerd met fragmenten uit interviews en foto's. Op de website kan ook een brochure worden gedownload. Die

omvat naast een inleiding over het project een artikel over 30 jaar Ghanese migratie naar Gent en Oost-Vlaanderen en vijf levensverhalen van Ghanezen uit Gent en Oost-Vlaanderen. Ze is deels in het Nederlands en deels in het Engels en werd vormgegeven door een jonge Ghanese vrijwilliger. De redactie van de website en brochure waren in handen van de werkgroep.

De relatief lange looptijd van het project maakte de organisatie van meerdere publieksmomenten mogelijk: tijdens een feest van de Ghanese gemeenschap op 1 mei 2010 werd het project voorgesteld en op 31 oktober 2010 was er een kleine tentoonstelling over de rituelen en feesten tijdens de Openforumdag in Genk⁴ (in samenwerking met tapis plein en Minderhedenforum). Op een studiedag over migrantenerfgoed van het KADOC en Amsab-LSG op 5 februari 2011 werd het project tijdens een lezing voorgesteld door Eric William Hayfron-Ashun⁵. Tijdens een volgend feest van de Ghanese gemeenschap in Gent op 25 juni 2011 werd een vertelsessie georganiseerd. Tijdens de Gentse Feesten van 2012 was in Trefpunt een tentoonstelling

te zien over Ghanese rituelen en feesten en in de openingsparade van de feesten liep ook een Ghanese band mee, gevolgd door leden van COJG. In november 2012 werd het project ook voorgesteld op een workshop tijdens Heemkunde Actueel.

Op vrijdagavond 17 oktober 2014 organiseerde de werkgroep een afsluitend publieksmoment in de Concertzaal van Trefpunt.⁶ Naast een inleiding over 30 jaar migratie van Ghanezen in Gent en Oost-

Tentoonstelling met foto's en krantenartikels over 30 jaar Ghanezen in Gent en Oost-Vlaanderen tijdens het feest van COJG op 1 mei 2010.

Elizabeth Mensah interviewt Buadee tijdens de vertelavond op 17 oktober 2014 in de Concertzaal van Trefpunt te Gent.

Vlaanderen gebracht door Elizabeth, een jonge Ghanese vrijwilligster van het project, werden ook drie levensverhalen op scène gebracht: de zanger Buadee, Philip Andoh en Eric Hayfron-Ashun vertelden hun verhaal. Daarnaast werden ook de website en de brochure voorgesteld. Buadee verzorgde het muzikale intermezzo met een drietal liedjes die hij live op scene bracht. Het werd een gezellige avond met een vijftigtal aanwezigen, zowel Belgen als Ghanezen.

Het project tegen het licht gehouden

De werkgroep evalueerde het project en vond het nuttig om de resultaten daarvan ruimer te verspreiden. Zoals bij elk initiatief zijn er zowel positieve als minder geslaagde kanten aan dit verhaal. Een fundamenteel aspect was het werken met vrijwilligers en dat is zowel een sterkte als een zwakte. En werken met vrijwilligers met etnisch cultureel diverse achtergrond, maakt alles nog iets complexer. Zij zitten vaak in een kwetsbare situatie op vlak van tewerkstelling en huisvesting. Meewerken aan een cultureel project moet dan soms wijken voor meer vitale bekommernissen.

Dat heeft consequenties voor de andere projectpartners. Empathie en soepelheid in de uitvoering van het project zijn hier twee sleutelbegrippen. Het is dus belangrijk dat alle betrokkenen elkaar goed leren kennen en de tijd nemen om wijzigende omstandigheden een plaats te geven in het project. Een langere looptijd van een project geeft meer mogelijkheden op beide terreinen. Zo waren er aanvankelijk 20 à 25 interviews gepland, maar dit was onhaalbaar voor de vrijwilligers. Het volledig uitschrijven bleek ook te hoog gegrepen. Na intern overleg is het aantal beoogde interviews op mini-

mum 10 gebracht en voor de verwerking werd geselecteerd voor uitgebreide bandinhoudsfiches.⁷

Ook qua publieksontsluiting zijn de plannen en *cours de route* bijgesteld: van een boek naar een brochure en van een afsluitende tentoonstelling naar een vertelavond. De keuze voor een website bleek terecht: het is een goedkoop en dankbaar medium om mondelinge bronnen en gedigitaliseerd erfgoed te ontsluiten. Een website is vrij toegankelijk en laat ook toe om fragmenten uit de interviews te beluisteren. Vrijwilligers kunnen bovendien makkelijk zelf aanvullingen doen.⁸ De plannen om samen met Kif Kif digital stories van tieners die deelnemen aan huiswerkbegeleiding van COJG te maken waren niet zo succesvol en leverden uiteindelijk slechts één filmpje op. Het was bovendien niet makkelijk om hen te overtuigen hun eigen verhaal online te zetten.

In die omstandigheden is een uitgesproken engagement van de partners nog belangrijker dan anders. Partnerkeuze is hier cruciaal: sommige organisaties zijn gewend om met mensen met een etnisch-cultureel diverse achtergrond te werken. Andere hebben dan weer expertise met erfgoedprojecten. Zoeken naar een evenwichtige samenstelling van de stuurgroep en de bepaling van de precieze inbreng van elke partner zijn daarbij onmisbaar. Zo leverde Trefpunt vooral een bijdrage op het terrein van logistiek en communicatie. Het engagement van een organisatie vermindert niet het belang van de individuele betrokkenheid: dat wordt vooral duidelijk als er iemand wegvalt. Bij de opstart van het project was de expertise van FZO-VL van vitaal belang: zij waren de partner bij uitstek met ervaring in het werken met migrantengemeenschappen. Toen de medewerker die voor FZO-VL de werkgroep opvolgde van job veranderde, daalde de betrokkenheid van de koepelorganisatie aanzienlijk.

Soms is de stuur- of werkgroep van een project een waterhoofd: veel mensen rond de tafel die praten over het project, maar veel minder mensen die het project uiteindelijk moeten realiseren. Bij een dergelijk onevenwicht komt het eigenaarschap van het initiatief in het gedrang, of nog: wie voert de regie? In dit project is gestreefd naar een evenwichtige mix van professionelen en vrijwilligers, van mensen van Ghanese en Belgische afkomst. Dat neemt niet weg dat er best één organisatie het project trekt en dat die functie ook voor alle deelnemers duidelijk is. Heemkunde Vlaanderen heeft die rol op zich genomen. Let er wel op dat je tegelijk ook de partners/medewerkers voldoende betreft, zodat ze indien nodig kunnen inspringen.

De ene vrijwilliger is de andere niet: de mensen van COJG en die van HHKG hebben andere achtergronden, ervaringen, gewoontes en vaardigheden. COJG zette zijn eigen netwerk in bij het zoeken naar getuigen, zorgde voor gerichte communicatie naar de Ghanese gemeenschap en organiseerde activiteiten om het project bekend te maken. HHKG had ervaring met tekstredactie en het uitgeven van brochures en zal communiceren over de resultaten van het project naar zijn talrijk ledenbestand. Samenwerken rond een project is niet altijd zo evident, maar wel verrijkend voor alle betrokken partijen. De Ghanese vrijwilligers hebben heel wat bijgeleerd door het project: samenwerken met professionele partners en met heemkringen of cultureel-diverse organisaties, vertellen op een podium, communicatie via website, interviewtechnieken, ... Ondersteuning door mensen met ervaring in projectwerking en in werken met kwetsbare vrijwilligers was hierbij een hulp, net als de langere looptijd van het project.

Het werken met kwetsbare vrijwilligers heeft ook gevolgen voor de manier waarop het project uitgewerkt en begeleid wordt. Een mooi voorbeeld daarvan is het vergaderritme van de werkgroep. Aanvankelijk werden de vergadering bijeengeroepen als er sinds de vorige belangrijke vorderingen waren gemaakt. Soms lagen de bijeenkomsten ver uit elkaar, waardoor de betrokkenheid verminderde. Door de vergaderfrequentie op te voeren naar ongeveer één keer per maand, zelfs als er niet echt nieuwe ontwikkelingen te melden waren, kreeg het project een hernieuwde dynamiek. Nog belangrijker is de inschakeling van jonge mensen : zonder hun enthousiasme was het project wellicht niet geslaagd. In het loop van het project werd ook duidelijk dat de vrijwilligers meer ondersteuning konden gebruiken in de vorm van tips over het concreet functioneren van de eigen organisatie, bijvoorbeeld coachen van vrijwilligers en taakverdeling.

Eerder is al gewezen op enkele positieve kanten van de langere looptijd van het project. Die was eigenlijk oorspronkelijk niet voorzien: het project heeft langer geduurd dan aanvankelijk gepland wegens enkele obstakels. Zelfs al was het project een initiatief van COJG, toch was het creëren van een draagvlak binnen de Ghanese gemeenschap een werk van langere adem dan gedacht. Eén van de pijnpunten was bijvoorbeeld dat sommige respondenten zich wat ongerust afvroegen wat de uiteindelijke bedoeling was de interviews en wat ermee ging gebeuren. Een dergelijke reflex is niet ongevoel: ook in andere mondelinge geschiedenisprojecten komt die voor. Veel mensen met een migratieachtergrond hebben bovendien niet zo positieve ervaringen met registratie en in hun verhalen zitten ook wel best pijnlijke passages.⁹ Het weigeren van interviews kan nog een andere reden hebben: de verwachting om ervoor betaald te worden. De organisatie van publieksmomenten, de website en de brochure namen heel wat argwaan weg. Mensen kwamen zich daarna zelfs spontaan aanbieden om hun verhaal te doen. Zoeken naar centen gaat ook makkelijker als je meer tijd hebt: als de ene aanvraag geweigerd wordt, is er tijd om alternatieven te zoeken of om de ambities bij te stellen in functie van andere subsidielijnen. Een aanvraag in het kader van materieel erfgoed van de provincie Oost-Vlaanderen werd niet gehonoreerd, maar een aanvraag voor een socio-cultureel volwassenwerk van dezelfde provincie kreeg wel een gunstig gevolg.

Leven na het project?

Projecten zijn per definitie eindig. Er wordt altijd wel naar één of meerdere eindproducten toegevoerd, maar de resultaten zijn niet altijd duurzaam. Dit project beoogde blijvende effecten. Er is de website: de hosting wordt overgenomen door Amsab-ISG en dat betekent dat de site online blijft en dus verder kan gevoed worden door de vrijwilligers van de werkgroep. Vanzelfsprekend zal Amsab-ISG de inhoud ook archiveren. Eén van de doelstellingen was het verzamelen van erfgoed en dat is aardig gelukt. Maar die inspanning stopt niet bij het aflopen van het project. De Ghanese

gemeenschap en vooral COJG kennen en vertrouwen Amsab-ISG als erfgoedpartner. Dat heeft de poort geopend naar toekomstige overdrachten van ander erfgoed, bijvoorbeeld van archieven van Ghanese zelforganisaties. Het verhaal van de Ghanese gemeenschap zal ook een plaats krijgen in de grote geschiedenis van Gent zoals die in het Gentse Stadsmuseum wordt gepresenteerd, na de herwerking van de laatste zaal, die de geschiedenis van de stad na 1945 belicht.

Dit samenwerkingsproject van professionele organisaties met vrijwilligers en van Ghanezen met Belgen heeft - ondanks dat het niet steeds van een leien dakje liep - toch mooie resultaten opgeleverd. Het ging immers over een project waar de erfgoedinhoud uitgewerkt werd door vrijwilligers die bo-

vendien mee de projectplanning stuurden. Binnen de migratieprojecten in de erfgoedsector en socio-culturele sector rond het voorbije migratiejaar is dat een redelijk uniek gegeven. Zo kon de gemeenschap zelf mee de inhoud bepalen. De combinatie van de Ghanese en Belgische vrijwilligers die omkaderd werden door een aantal professionele partners en een heemkundige kring heeft uiteindelijk onder andere gewerkt omdat er jonge enthousiaste vrijwilligers bij werden betrokken.

Piet Creve
Collectiemedewerker Amsab-ISG

Daphné Maes
Consulent Heemkunde Vlaanderen

- 1 Voor informatie over de geschiedenis van de Ghanese migratie, zie: www.ghanezeningent.be
- 2 COJG is een zelforganisatie van Ghanezen in Gent en Oost-Vlaanderen. Een van hun belangrijkste activiteiten is huiswerkbegeleiding.
- 3 Voor een toelichting bij de partners, zie www.ghanezeningent.be, rubriek 'partners'
- 4 Dit gebeurde i.s.m. tapis plein en het Minderhedenforum
- 5 Voor een verslag, zie: www.migrantenerfgoed.be, klik naar 'activiteiten'.
- 6 Op 16 november werd het project ook nog voorgesteld op de Profundo-activiteit rond de verschillende religieuze Ghanese gemeenschappen. Er waren een vijfhonderdtal Ghanezen aanwezig.
- 7 Bij het project werden de bandinhoudsfiches aangevuld met telkens de korte inhoud van de interviewfragmenten in kwestie. Op die manier heeft men een soort van samenvatting van het interview met tijdsindicaties.
- 8 Het betreft een Wordpress-website. Het systeem is gratis, enkel de hosting moet betaald worden.
- 9 Zie bijvoorbeeld N. Babazia e.a., 'Levensverhalen en storytelling in het Red Star Line Museum', *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 7 (2014) 24-29. Dat was bijvoorbeeld ook het geval bij het project van Familiekunde Brussel over Turkse familie verhalen *Migratie, familie en erfgoedpraktijk* waarbij Heemkunde Vlaanderen ook partner was.

Karrenmuseum lanceert databank historische voertuigen

Pionierswerk voor inventarisatie karren, wagens en koetsen

Het Karrenmuseum

Het met een kwaliteitslabel erkende Karrenmuseum in Essen verwerft, beheert, onderzoekt en toont een museumcollectie die representatief is voor het landvervoer in Vlaanderen, voortgedreven door mens of dier tot halverwege twintigste eeuw. De circa 250 voertuigen staan in een 2 hectare groot museumpark verspreid opgesteld in loodsen en een koetshuis. Er zijn voor het publiek toegankelijke werkplaatsen, zoals de zadelmakerij, de wagenmakerij en de smidse, die met authentieke gereedschappen en machines zijn ingericht. Vrijwilligers demonstreren hier geregeld ambachten. Ondanks gevoelige besparingen slaagt het Karrenmuseum er de jongste jaren in om mede door een dynamische vrijwilligerswerking zijn infrastructuur en algemene publiekswerking naar een hoger plan te tillen. In 2014 ontving het Karrenmuseum ruim 11.000 bezoekers.

Karren en wagens waren eeuwenlang de spil in onze Vlaamse economie. Zoals we tegenwoordig niet kunnen zonder tractoren, bestelauto's en vrachtwagens, waren boerenkarren, stootkarren en voermanswagens tot zeker begin twintigste eeuw onmisbaar. Het is vaak onduidelijk waar en welke karren, wagens en koetsen nog worden bewaard. Het Karrenmuseum in Essen verricht pionierswerk met de uitbouw van een online databank van bewaarde historische voertuigen.

Het Karrenmuseum in Essen

Opname van een driewielkar bij het Museum voor de Oudere Technieken

In Vlaanderen is er relatief weinig literatuur te vinden over het bestaan en gebruik van historische karren, wagens en koetsen. Ook het aanbod van wetenschappelijk onderzoek naar deze voertuigen, die toch eeuwenlang het tijdsbeeld mee bepaalden, is zeer beperkt. Een belangrijke studie is *Het landbouwvoertuig in de etnografie van de Kempen*, verricht door J. Theuwissen in 1957. Dit onderzoek beperkt zich echter tot de bespannen landbouwvoertuigen in de Kempen en is door de uiteenlopende soorten landbouwstreken in ons land niet overdraagbaar naar heel Vlaanderen. Voor het Karrenmuseum was de lacune van wetenschappelijke kennis over zijn kerncollectie aanleiding om in 2012 zelf het heft in handen te nemen. Een plan van aanpak werd uitgewerkt om verspreid over meerdere jaren

systematisch in heel Vlaanderen bewaarde karren, wagens en koetsen in kaart te brengen, te beschrijven, te fotograferen en aan de hand van alle data te typologeren. Een dergelijke inventarisatie is niet alleen van groot belang voor bijvoorbeeld het eigen collectiebeleidsplan, maar ook een zeer bruikbaar instrument voor andere erfgoedbewaarders in Vlaanderen.

Drie segmenten voertuigen

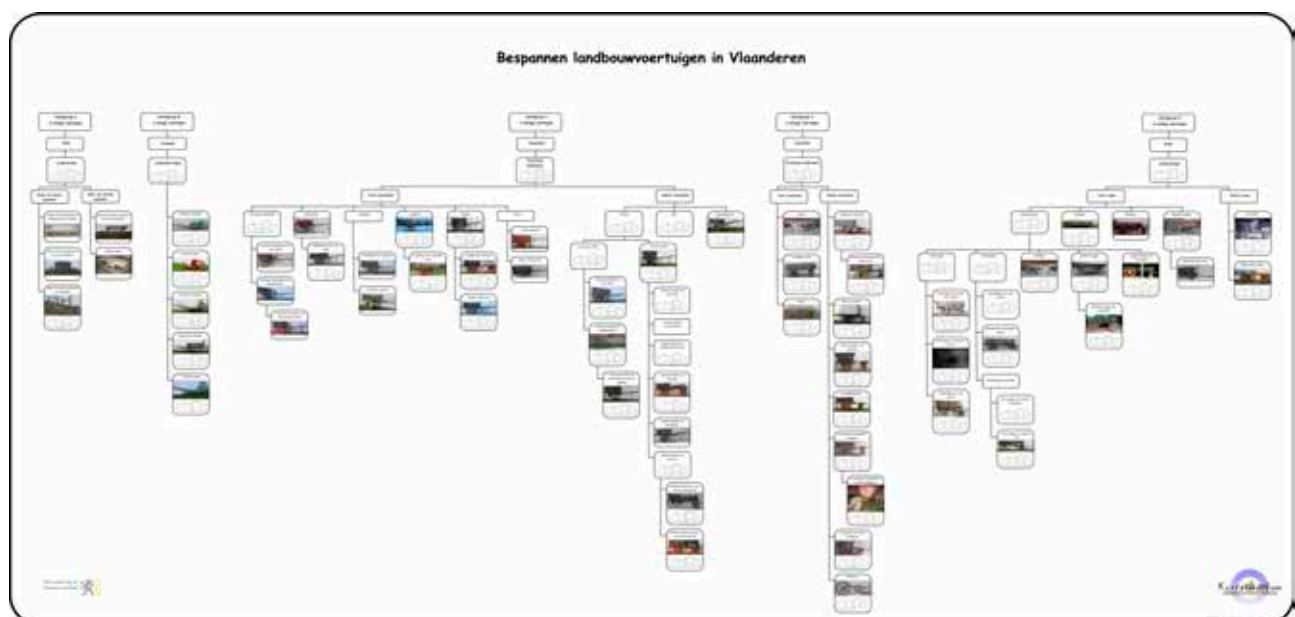
Het Karrenmuseum onderscheidt voor de voertuigen in zijn collectie zeer globaal drie segmenten: land- en tuinbouwvoertuigen, handelsvoertuigen en rijtuigen. De land- en tuinbouwvoertuigen werden ingezet in de primaire sector, de sector die grondstoffen en voedsel levert. In principe horen hierbij ook de veeteelt, jacht, visserij en delfstofwinning, maar uit deze bedrijfstakken zijn weinig tot geen specifieke voertuigen bewaard gebleven die onder de verzameldoelstelling van het Karrenmuseum vallen. Aanmerkelijk complexer is de afbakening van het tweede segment, de handelsvoertuigen. Dit zijn voertuigen uit de secundaire-, tertiaire- en quartaire sector. Het betreft dan voertuigen die werden benut voor het transport van goederen en personen van de ene plaats naar de andere binnen de nijverheidssector, de commerciële dienstensector en de niet-commerciële dienstensector. Ogenschoonlijk minder complex is tot slot het derde segment van rijtuigen dat *Van Dale* weet te definiëren als “door één of meer paarden voortgetrokken particuliere wagens, ingericht voor het vervoer van een klein aantal personen”.

Landbouwvoertuigen

Het Karrenmuseum ontving eind 2012 ondersteuning van de Vlaamse overheid om een eerste wetenschappelijke inventarisatie en typologie van historische voertuigen in Vlaanderen op te stellen. Het onderzoeksveld betrof de nog bewaarde landbouwvoertuigen in Vlaanderen. Collectiebeheerder Marin Menu leidde namens het Karrenmuseum het onderzoek, partners waren het Centrum voor Agrarische Geschiedenis, de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Openluchtmuseum Bokrijk, het Museum voor de Oudere Technieken, heemkundig museum De Botermolen, provinciaal museum Bulskampveld en de Musea Oost-Vlaanderen in Evolutie. Met deze partners werd een klankbordgroep samengesteld om gedurende het project onder meer tot een gedragen methodiek en thesaurus te komen.

Monnikenwerk

Een reeks van proefopnames van landbouwvoertuigen in de eigen collectie bevestigde nog maar eens dat onderzoeker Marin Menu een heus monnikenwerk te wachten stond. De volledige beschrijving van pakweg een op het eerste oog eenvoudige aardkar leverde zo'n 300 unieke gegevens op. Elke beschrijving begon met algemene gegevens over de locatie van bewaring en de aanwezige onderdelen van het voertuig, maar vervolgens werden bijvoorbeeld ook spaken, naafbanden, asblokken, lamoenbomen, laadvlakken, rongen, zijborden, decoratieve afwerkingstechnieken, constructietechnieken

Een overzicht van de hiërarchische boomstructuur van landbouwvoertuigen

Opname van een Kempische wagen in het Karrenmuseum

nieken en alle mogelijke toebehoren tot in de uiterste details geregistreerd. Een zeer bruikbare aanvulling in het onderzoek is de toekenning van een bondig waardeoordeel over de authenticiteit, conditie en volledigheid van het voertuig, voorzien van een motivatie. Dit is niet alleen van belang voor de beheerders van de onderzochte voertuigen, maar zeker ook voor de Vlaamse erfgoedgemeenschap in het algemeen. Voor het Karrenmuseum zijn de waardeoordelen zeer belangrijke criteria in het eigen collectiebeleidsplan. Maar natuurlijk ook andere erfgoedbewaarders in Vlaanderen kunnen hier hun voordeel mee doen. Na de beschrijving van elk voertuig plaatste onderzoeker Marin Menu het betreffende object, indien de staat het toeliet, voor een groot wit scherm om er steeds vanuit dezelfde positie een kwalitatief hoogwaardige foto-opname van te maken. Van veel voertuigen bleek nog geen of kwalitatief onvoldoende beeldmateriaal te bestaan.

Boomstructuur

Na de beschrijving van liefst 86 voertuigen in de eigen collectie reisde Marin Menu begin 2013 kriskras door Vlaanderen naar andere musea en privé-verzamelaars om landbouwvoertuigen te beschrijven en voor het mobiele witte fotoscherm te trekken. Terwijl Nederland volledig in de ban was van een mogelijke nieuwe uitgave van de Elfstedentocht, trok Marin in de barre winterse omstandigheden van schuur naar loods om uiteindelijk nog eens 258 voertuigen op te kunnen nemen in de databank. In totaal maken 344 sledes, kruiwagens, karren en wagens deel uit van de inventarisatie. Op basis van al deze gegevens kon uiteindelijk een verdere thesaurus worden uitgewerkt en als sluitstuk een hiërarchische boomstructuur van typologische groepen van Vlaamse landbouwvoertuigen worden opgesteld. De geografische spreiding van de verschillende typologische groepen bevestigde een aantal eerdere vermoedens: zo blijkt West-Vlaanderen een typisch wagengebied en met name in de provincie Antwerpen en de Kempen werden vooral karren in de landbouw ingezet. In de tussenliggende gebieden gebruikten boeren en tuinders veelal een mengeling van deze voertuigen.

Vrij raadpleegbaar

Zowel de volledige databank als de boomstructuur zijn sinds de afronding van het onderzoek in de zomer van 2013 gratis te downloaden via de website van het Karrenmuseum.¹ Deze documenten geven

ID	Naam	Locatie	Datum	Opmerkingen
1	Kempische wagen	Karrenmuseum	2013	...
2	...	...	...	...
3	...	...	...	...
4	...	...	...	...
5	...	...	...	...
6	...	...	...	...
7	...	...	...	...
8	...	...	...	...
9	...	...	...	...
10	...	...	...	...

De databank van landbouwvoertuigen

een volledig inzicht in het onderzoek en alle uitvoerige beschrijvingen. De databank is een Excelbestand met onder meer een handleiding, alle details per voertuig, meer uitleg over de beschreven kenmerken, een geografisch overzicht van de typologische groepen, een geografisch overzicht van detailkenmerken en een verklarende terminologielijst. De hiërarchische boomstructuur is beschikbaar als pdf. Vanwege de relatief wijd vertakte structuur is het aan te raden om deze afbeelding digitaal te bekijken en eventueel in te zoomen. Als print is ze vrij moeilijk leesbaar. De boomstructuur start met de indeling van 5 hoofdgroepen: van 0 tot en met 4 wielen.

Een van de conclusies is dat de hoofdgroep 'tweewielige voertuigen met afstand' de meeste typologische groepen kent en dat daar ook absoluut (124 objecten) de meeste voertuigen onder resorteren. De onderzoeksgegevens worden ook allemaal geïntegreerd in de digitale databank van Het Virtuele Land², een initiatief van het Centrum voor Agrarische Geschiedenis.

Handelsvoertuigen

Opmetingen door Marin Menu in het Karrenmuseum voor de databank van handelsvoertuigen

Het voorbereiden, uitvoeren en afronden van het onderzoek naar de bewaarde landbouwvoertuigen nam ruim een jaar in beslag voor Marin Menu. De noodzakelijke toewijding, het doorzettingsvermogen en de discipline voor een dergelijk onderzoek zijn niet te onderschatten. Het doorbladeren van de digitale databank zal dat alleen maar bevestigen. Behalve alle vaststellingen hadden ook de vele verplaatsingen en de niet altijd comfortabele werkomstandigheden hun impact. Desondanks is

Marin Menu alweer met veel overgave gestart aan een vervolg. In 2014 gaf de Vlaamse overheid namelijk groen licht voor ondersteuning van de uitvoering van een vrijwel analoog onderzoek, ditmaal naar handelsvoertuigen. Met name de wetenschap dat ook dit type erfgoed vrijwel zienderogen verdwijnt, is voor Marin een belangrijke drijfveer om het onderzoekswerk zo snel te hervatten.

Versnippering

Het huidige onderzoeksproject van het Karrenmuseum heet formeel *Typologering van de bewaarde be-spennen, of door menselijke kracht aangedreven handelsvoertuigen*. Partners hierbij zijn Openluchtmuseum Bokrijk, Museum voor de Oudere Technieken, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, Unizo, Etwie en Packed. De laatste twee zullen een belangrijke rol spelen in de digitale ontsluiting van de onderzoeksgegevens. Alle data worden niet alleen beschikbaar gesteld op de website van het Karrenmuseum, maar krijgen ook een plek in de online Kennisbank van ETWIE.³ Daar de zoektocht naar bewaarde landbouwvoertuigen door een behoorlijke clustering van dit erfgoed relatief eenvoudig was, ervoer Marin al snel dat de beoogde handelsvoertuigen sterk versnipperd worden bewaard. Hij verwacht uit eigen collectie opnieuw zo'n 80 objecten op te kunnen nemen, maar elders in Vlaanderen wordt dit type voertuigen zeker niet zo geconcentreerd bewaard. Een groot verschil met het vorige onderzoek zal zijn dat Marin heel wat meer plaatsen zal moeten bezoeken om tot een vergelijkbaar aantal voertuigen te kunnen komen. Een ander belangrijk verschil is dat de locaties en bewaarders van dit type erfgoed veel minder bekend zijn. Heel wat ondernemers bewaren hun (vaak nog familiaal) bedrijfserfgoed in een kelder of magazijn, maar de aanwezigheid hiervan is vaak moeilijk of niet te achterhalen.

Oproep

Om in de eerste plaats een representatief beeld te kunnen vormen van bewaarde handelsvoertuigen in Vlaanderen, lanceerde het Karrenmuseum een brede oproep. Via persoonlijk schrijven en oproepen in (vak)media worden erfgoedbewaarders, ondernemers en privéverzamelaars gevraagd om eventuele handelsvoertuigen in hun collectie mee op te laten nemen in het onderzoek. Ook blijft het Karrenmuseum op zoek naar tips en suggesties van andere erfgoedwerkers en bijvoorbeeld oud-werknemers van firma's die wellicht werkten met onge-

motoriseerde handelsvoertuigen of deze nog bewaren. Aan de hand van de respons die momenteel is binnengekomen, heeft onderzoeker Marin Menu er vertrouwen in om opnieuw ruim 300 voertuigen in zijn onderzoek op te kunnen nemen. In de zomer van 2015 worden voor dit onderzoek de laatste handelsvoertuigen geïnventariseerd, beschreven en gefotografeerd. In september zal Marin vervolgens opnieuw aan de hand van alle data nieuwe typologische groepen vaststellen en een hiërarchische boomstructuur opstellen. Tegen die tijd zullen ook al deze data raadpleegbaar zijn op de websites van het Karrenmuseum en Etwie.

Toekomst

Mede door de vele positieve en aanmoedigende reacties op dit pionierswerk heeft het Karrenmuseum ook de ambitie om een derde en voorlopig laatste segment van bewaarde voertuigen in Vlaanderen te onderzoeken: de rijtuigen. Met de steun van de Vlaamse overheid kan het Karrenmuseum hiermee een trilogie van onderzoeken voorleggen die samen een zeer gedetailleerd beeld schetsen van nog bewaarde historische ongemotoriseerde voertuigen in Vlaanderen. In de eerste plaats een schat van kennis voor onze Vlaamse erfgoedgemeenschap, maar ook in omliggende landen wordt hier nu al met gepaste belangstelling naar gekeken.

Leo van den Berg
Algemeen directeur Karrenmuseum

Handelsvoertuigen

Voor het wetenschappelijk onderzoek 'Typologering van de bewaarde bespannen, of door menselijke kracht aangedreven handels- en dienstvoertuigen' worden handelsvoertuigen als volgt gedefinieerd: "Handelsvoertuigen zijn de voertuigen die worden benut voor het transport van goederen en personen van de ene plaats naar de andere binnen de nijverheidssector, de commerciële dienstensector en de niet-commerciële dienstensector." We verstaan hieronder onder meer de volgende types voertuigen:

- Stootkarren
- Brouwerskarren en -wagens
- Bakkerskarren en -wagens
- Brandweerkarren en -wagens
- Handelstripteurs
- Handelsfietsen
- Hondenkarren
- Begrafeniswagens
- Scharensliepen
- Omnibussen
- Gevangeniswagens
- Defensiewagens
- Praalwagens
- Havenvoertuigen
- Steekkarren

Wie handelsvoertuigen uit zijn collectie wil laten opnemen in het onderzoek, kan zich wenden tot het Karrenmuseum via 03 667 11 42 of info@karrenmuseum.be. Onderzoeker Marin Menu zal vervolgens contact met u opnemen om de mogelijkheden te bespreken. Ook tips en suggesties blijven meer dan welkom.

1 <http://www.karrenmuseum.be/info-onderzoeksprojecten.aspx>

2 <http://www.hetvirtueleland.be/>

3 <http://www.etwie.be/kennisbank>

Archiveren van digitale beelden

Foto's hebben vaak een grote emotionele waarde. Daarom hoor je na een brand wel eens de opmerking dat men vooral het verlies van foto's betreurt. Ze zijn onvervangbaar in tegenstelling tot heel wat andere zaken in huis. Foto's kan je dan ook maar beter veilig bewaren. Voor digitale foto's gelden nog andere risico's. In dit artikel willen we overlopen wat je best doet om digitale foto's zo goed mogelijk te bewaren.

Weet wat je hebt

Net zoals bij andere collecties is het van belang om te weten wat je hebt. Een belangrijk punt voor families of verenigingen is daarbij om alle foto's samen te brengen. Tijdens een activiteit nemen vaak meerdere personen foto's. Sinds de opkomst

van de digitale fotografie geldt dit nog meer. De kostprijs om een foto te maken en te bekijken is vandaag immers te verwaarlozen. In een vereniging moet je eerst de foto's systematisch bijeenbrengen in een collectie van de vereniging. Op die manier zorg je ervoor dat de foto's ter beschikking staan van de vereniging zonder alle fotografen te moeten contacteren. Bij organisaties is het ook aan te raden om de werkwijze voor het verzamelen van foto's neer te schrijven.

Wanneer je de foto's hebt samengebracht, moet je er nog structuur in aan brengen. Meestal ligt dit voor de hand. Zo brengen we foto's die genomen zijn op een zelfde activiteit samen in één map. In het geval van een meerdaagse activiteit kan bij-

Meerdere fotografen betekent dat je ook (al dan niet gewild) foto's hebt van fotografen in actie, zoals hier op de Heemdag in Merksplas in 2014.

voorbeeld een onderverdeling per dag ook voorkomen. Ook andere onderverdelingen zijn mogelijk. Soms worden foto's opgedeeld in mapjes volgens het soort activiteit of de groep mensen die werden gefotografeerd. Iedere opdeling is wel ergens te verdedigen. Alleen blijkt het wel eens te ontbreken aan een consequente manier van werken. Vaak hanteert één persoon afhankelijk van wat het moment ingeeft, verschillende vormen van indeling. En dat maakt het alleen moeilijker om later op zoek te gaan naar de gewenste foto('s). Het is aan te raden om een structuur te nemen die de werking van je organisatie weerspiegelt. Deze structuur is doorgaans door iedereen in de organisatie gekend.

Een mappenstructuur vertelt echter nog niet alles over 'de inhoud van de foto's. We kunnen aanraden om ook een beschrijving per foto op te maken. Heemkundigen kennen deze problemen maar al te goed. Een schenking van een fotoalbum bevat tal van interessante foto's uit de eigen gemeente. Maar wie staat er nu op? Of: Waar is deze foto precies genomen?... Vele jaren na het nemen van de foto is er interesse om de antwoorden op dergelijke vragen te weten te komen. Het geeft aanleiding tot een zoektocht naar wie meer kan vertellen en hopen dat de gebruikte informanten elkaar niet tegen spreken.

Het zou dan ook veel eenvoudiger zijn om kort na het nemen van de foto belangrijke informatie te noteren. Deze informatie is vaak als een evidentie aanwezig bij de actieve leden van de vereniging. Na verloop van tijd gaat steeds meer verloren, totdat er uiteindelijk echt werk moet gemaakt worden om de foto in de juiste context te kunnen plaatsen. Om de volledigheid van je beschrijving te beoordelen

kan je gebruik maken van de 5 W's: wie, wat, waar, wanneer en waarom. Eventueel kan je dit nog uitbreiden met waarmee, waartoe,... Je kan dit ook structureel doen in een databank zoals Access of in een digitaal rekenbladprogramma zoals Excel. Een tekstverwerker zoals Word komt niet in aanmerking. Verder in dit artikel zal blijken dat je best ook nog andere informatie bijhoudt en wordt een voorbeeld van een mogelijke registratie gegeven. Allicht kan je niet op elke bovenstaande vraag een antwoord formuleren, maar het is wel relevant om stil te staan bij iedere vraag.

Per soort informatie gebruik je een nieuwe kolom. Op die manier verspreid je de informatie over verschillende velden. Ook per veld is het aan te raden om te werken op een systematische wijze. Zo schrijf je best altijd eerst de familienaam, gevolgd door een komma en daarna de voornaam. Eventueel kan je ook werken met twee kolommen en zo familienamen en voornamen goed gescheiden houden. Er zijn immers familienamen die als voornamen ook gebruikt worden: Matthijs, Joseph,... Het kan zeker ook helpen bij namen van exotischer oorsprong. Weet bijvoorbeeld iedereen dat een Vietnamese naam steeds begint met de familienaam, gevolgd door de voornamen. En als nu iedereen het weet binnen de organisatie, zou dat dan ook 20 jaar later geweten zijn?

Het is aan te raden om foto's te herbenoemen. Iedere fotograaf heeft wel een eigen systeem om foto's een naam te geven. Het is echter de bedoeling dat foto's van verschillende fotografen worden samengebracht. Dan kan je beter één logica aanhouden. Voor de namen van foto's heb je twee mogelijkheden.

Een beschrijving zoals 'werkende landbouwer op een akker' kan toch een heel andere inhoud bevatten, waardoor dit voor registratie onvoldoende is. © Ralf Roletschek en Jonathan Billinger

Roodharigendag in Breda in 2007 en 2008: In beide gevallen een groepsfoto, maar toch een heel ander beeld © Bartr

- Ofwel geef je iedere foto een naam met een zekere betekenis. Daarbij moet je rekening houden met de kans op fouten. Het is ook vrij arbeidsintensief en bovendien blijft een apart document met bijkomende gegevens noodzakelijk. Je kan immers niet alle gegevens in de naam van de foto opnemen. Een voordeel is wel dat wanneer je een map opent, je al meteen iets weet over het beeld.
- Een andere optie is om ieder beeld een uniek nummer, al dan niet oplopend, toe te kennen. Alle gegevens komen dan in het aparte document. Welke naamgeving je ook kiest, bestandsnamen mogen enkel cijfers, grote en kleine letters en het underscore-teken bevatten. Alle andere leestekens alsook spaties zijn uit den boze. Op die manier kan je heel wat problemen bij het lezen van de bestandsnamen door de computer uitsluiten. Een datum noteren gebeurt steeds op dezelfde manier. Hierbij zet men eerst het jaar, dan de maand en tenslotte de dag. Voor de maand en de dag gebruiken we altijd twee cijfers, zodat een datum altijd acht cijfers bevat. Zo wordt 9 mei 2015 steeds als 20150509 genoteerd.

Voor het herbenoemen van bestanden kan je beroep doen op programma's zoals XNVIEW (freeware), Irfanview (freeware), Adobe Photoshop of Gimp (open source).

'Weten wat je hebt' gaat dus verder dan foto's samenbrengen in een archief of gemeenschappelijke bewaarplaats. Daarom duid je binnen de vereniging best ook een verantwoordelijke aan. Tegelijk kan die ervoor ijveren dat ook de interessante informatie toegevoegd wordt. De archiefverantwoordelijke moet daarom niet alles zelf doen, maar moet wel in de gaten houden of iedereen doet wat hij zou moeten doen.

Ballast lossen

Doordat de kostprijs voor het nemen van foto's zo gering is, zijn fotografen niet belemmerd om grote aantallen foto's te nemen. Dit heeft de mogelijkheid om foto's die minder scherp zijn, te vervangen door betere exemplaren. Vroeger kon je pas na het ontwikkelen van de foto weten of de foto ook gelukt was. Vandaag kan je zoveel foto's nemen dat je vrijwel zeker bent dat je ook hebt afgedrukt op het meest ideale moment. Het bewaren van alle exemplaren lijkt op het eerste zicht ook niet gepaard te gaan met grote kosten, waardoor je gemakkelijk al deze foto's bijhoudt.

Dit klinkt allemaal heel positief en dat is het ook tot op zekere hoogte. Maar als je alle foto's blijft bewaren, dan lopen de kosten soms toch op. Daarom niet financieel, maar bijvoorbeeld wel naar de tijdsinvestering die je nodig hebt om de juiste foto terug te vinden. Het betekent bovendien meer werk om bij iedere foto informatie toe te voegen.

Vandaar dat het te overwegen is om niet alle foto's bij te houden. Maar hoe pak je dan zo'n selectie aan. Stel jezelf de vraag waarom je de foto's wil bijhouden. Dat de minder geslaagde foto's verdwijnen, lijkt een evidentie, behalve als ze een uniek verhaal vertellen. De keuze van de foto's bepaalt ook welk verhaal en beeld van je vereniging je wil tonen en nalaten. Denk daarbij opnieuw aan dezelfde 5 W's. Zij bieden de mogelijkheid om het verhaal zo volledig mogelijk te documenteren.

Weet je hebt, deel 2

Bij het bewaren van digitale foto's is niet alleen de inhoud van de foto's zelf van belang. Ook de informatie over je digitale gegevens dien je mee te nemen bij het inventariseren van je collectie.

Dit is van groot belang om de leesbaarheid door je computer te verzekeren. De snelheid waarmee de computer een centrale plaats heeft ingenomen in ons dagelijks leven, doet soms verbazen. Zeker ook omdat wat binnen de digitale wereld vandaag geldt, morgen achterhaald kan zijn. Je kan daarom maar beter goed bijhouden wat je precies hebt. Het formaat waarin een beeld is opgeslagen, kan in de toekomst bijvoorbeeld achterhaald zijn. Het is dan van belang in welk soort formaat het is opgeslagen, zodat je weet hoe je het in een nieuwer formaat kan omzetten. Je kan het vergelijken met een tekst in een andere taal. De tekst bevat zinvolle inhoud, maar als je niet weet in welke taal, is het moeilijk om de tekst en de zin ervan te begrijpen. Als een computer niet weet in welk formaat een document is opgeslagen, dan kan hij de inhoud niet vertalen van bytes naar voor ons leesbare tekens. We moeten onszelf daarom verzekeren van een gemakkelijke manier om de informatie te lezen en te begrijpen. Dat kan als je weet hoe je de tekens moet begrijpen.

Gegevens overzetten is noodzakelijk om gegevensverlies te gaan te gaan. © Regregex

Het is dan ook niet alleen van belang om de gegevens correct te bewaren, je moet ook beschikken over een programma om de digitale gegevens correct weer te geven. Je zou ook kunnen stellen dat je altijd met de door jou gekende programma's wilt blijven werken. Maar dat is niet altijd mogelijk. Zo was in de jaren 1990 Wordperfect een goed verspreide tekstverwerker. Vandaag wordt die zelden nog gebruikt. Maar ook de apparatuur kan veranderen. We denken hierbij bijvoorbeeld aan de videocassettes. 20 jaar geleden was dit de manier om bewegende beelden op te nemen en te bekijken. Vandaag rijst de vraag wat je kan doen op het ogenblik dat je videospeler het begeeft. Het lijkt

dan logisch om over te gaan tot het overzetten naar een digitaal formaat. Maar ook dan moet je bij de pinken blijven. Ook dit digitaal formaat kan voorbijgestreefd geraken. Het is dus de boodschap om steeds opnieuw de manier van bewaren in vraag te stellen.

Een goede registratie is daarom veel meer dan enkel een goede beschrijving van foto's. Bij voorkeur maak je voor een registratie gebruik van een standaard. Vaak zijn deze zonder dat je het weet aanwezig in bestaande registratieprogramma's. Het kan echter geen kwaad om dit ook na te kijken. Wanneer je bijvoorbeeld in een Exceldocument werkt, dan moet je daar uiteraard zelf voor zorgen. Een standaard laat onder meer toe om de gegevens later gemakkelijker op te nemen in een groter geheel. Een voorbeeld van een dergelijke standaard is de Dublin Core. Deze standaard bestaat uit 15 metadata-elementen die je willekeurig kan gebruiken. In bijlage vind je een voorbeeld van een dergelijke registratie. Een voordeel van deze registratie is dat je ze ook kan gebruiken voor andere documenten die je wenst te bewaren: bijvoorbeeld niet-digitale foto's, tekstdocumenten, boeken,... Je kan in zo'n databank ook andere gegevens opnemen: wanneer bepaalde foto's werden gebruikt (bijvoorbeeld op een Facebookpagina),... Doe dat dan wel telkens in aparte kolommen.

Dublin Core

Element	Betekenis
Title	Titel
Creator	Vervaardiger/maker
Subject	Onderwerp/trefwoord
Description	Beschrijving
Publisher	Uitgever
Contributor	Andere medewerkers
Date	Datum
Type	Bestandstype
Format	Vorm of afmeting
Identifier	Unieke code
Source	Bron
Language	Taal van het bestand
Relation	Gerelateerde bron
Coverage	Plaats of periode
Rights	Rechten

Waar bewaren?

Een belangrijk aspect bij het bewaren van digitale documenten is ook de drager. Je kan kiezen voor verschillende soorten van dragers. Een eerste opde-

ling is te maken tussen opslag offline of online. Bij een bewaring offline is de beschikbaarheid beperkter. Daar staat tegenover dat je meer controle hebt over de manier waarop wordt omgegaan met je documenten. Vaak is er ook een groter prijskaartje verbonden aan de goede online-bewaring.

Offline zijn er verschillende mogelijkheden. Hoewel cd's en dvd's erg goedkoop zijn, zijn deze opslagmethodes eerder af te raden. Deze verouderde technologie is erg kwetsbaar voor verlies aan gegevens, aangezien een goede bewaring slechts 3 tot 4 jaar verzekerd is. Een Solid State Disk is relatief duur en kan slechts gebruikt worden voor een beperkt aantal schrijfacties. Een USB-stick is goedkoop en compact, maar is relatief kwetsbaar. Een externe harde schijf is goedkoop, maar opnieuw kwetsbaar indien er geen kopieën zijn. Met een programma als Crystal Disk Info kan je bij deze drager beter regelmatig kwaliteitscontroles uitvoeren. Op die manier krijg je een waarschuwing bij een dreigend informatieverlies, zodat je kan overgaan tot een vervanging van je harde schijf. Bij een NAS (Network-attached storage) kan je meerder schijven koppelen die elkaar zonder onderbreken kopiëren. Op die manier heb je steeds een kopie. Het systeem is iets duurder in aankoop, maar ondertussen zijn de prijzen niet langer exuberant hoog. De keuze tussen deze opslagmogelijkheden wordt telkens ook bepaald door je specifieke wensen en noden. Wat voor de ene organisatie geen prioriteit vormt, kan dat voor een andere wel zijn. Daarnaast is de financiële toestand niet voor altijd dezelfde.

Een NAS (Network-attached storage) © Heemkunde Vlaanderen]

Bij een keuze voor een online opslag (een cloudtoepassing) komen drie verschillende soorten in aanmerking. Bij een *cloud service* zijn er aanbieders die goedkoop tot zelfs gratis opslag aanbieden. Vaak

staat daar tegenover dat het een beperkte capaciteit betreft en vooral ook dat de aanbieders beperkt aansprakelijk kunnen gesteld worden bij het verlies aan gegevens of aan kwaliteit van je gegevens. Voorbeelden zijn Google Drive, Amazon Cloud, Box, Dropbox, iCloud, Onedrive,... Veiliger is *cloud storage*. Daar staat tegenover dat de kostprijs ook hoger ligt. In ruil kan je wel vaak beroep doen op de hulp van de aanbieder. Voorbeelden zijn: Amazon Simple Storage web service (S3), Windows Azure, Google Cloud storage, Nomadesk, Amplidata,... Wie helemaal zeker wil zijn, doet beroep op een data center. Je krijgt er zeer veilige bewaring met een heel goede ondersteuning. De kostprijs is voor de meeste verenigingen echter een onoverkomelijk struikelblok.

Waar je ook voor kiest, hoe ook rekening met de volgende bedenkingen:

- Combineer steeds meerdere opslagmethodes
- Kies voor een courante, kwalitatieve drager. Besparen kan extra kosten betekenen in de toekomst.
- Opslag op één plaats is niet verstandig. Zo kan je beter 3 kopieën hebben, waarvan je één op een fysiek andere plaats bewaart.
- Voorzie voldoende opslagcapaciteit. In een levende organisatie zal het aantal beelden immers toenemen.
- Hou bij welke keuzes je maakt. Op die manier kunnen andere personen (al dan niet na jou) op dezelfde manier te werk gaan. Je stelt dus best een document op waarin je de manier van werken neerschrijft.
- Controleer en test regelmatig wat je doet. Op het eind ontdekken dat je beter anders te werk zou gaan, betekent ook heel wat verloren tijd.

Duurzaam bewaren

Belangrijk voor het bewaren van beelden, is dat je kiest voor een goed formaat. Hierbij zijn een aantal aandachtspunten van belang. Bij een open formaat ben je niet afhankelijk van een bepaalde firma. Dit garandeert je dat je gegevens niet verloren gaan wanneer de ondersteuning wegvalt. Daarnaast kies je bij voorkeur voor vaak voorkomende formaten. Het denkpatroon hierbij is dat het omzetten naar nieuwe formaten commercieel interessanter is als het aantal potentiële klanten groter is. Het biedt je dan ook een grotere kans dat dit haalbaar is voor je vereniging.

In de erfgoedsector wordt vaak gewerkt met twee formaten van hetzelfde beeld. Omdat je met de hoogste kwaliteit veel meer kan, bewaar je vaak de beelden met de hoogst mogelijke kwaliteit. Een raadplegingsbestand kan dan een van een mindere kwaliteit zijn. Bij een website is het zelfs aan te raden om te werken met een kleiner bestand zodat je computer niet te veel tijd nodig heeft om het beeld te tonen. Voor beelden neemt men als formaat voor het archiveringsbestand bij voorkeur 'Baseline TIFF v6 uncompressed' of JPEG2000. De keuze die je maakt, heeft invloed op de toekomst. Indien je beschikt over weinig ruimte om de digitale documenten te bewaren, kan je opteren voor een minder goede bewaring.

Onverwachte meldingen zijn voor iedere bewaarder van een collectie slecht nieuws

Een belangrijk element voor een duurzame opslag is het beperken van het aantal handelingen dat je met een document onderneemt. Als gevolg daarvan is er een grote voorkeur voor niet-gecomprimeerde documenten. Deze beelden worden dan ook met zo weinig mogelijk bewerkingen bewaard. Bij iedere bewerking kan er immers iets fout lopen. Niet dat

er iets op tegen is om beelden beter geschikt te maken voor het doel dat je voor ogen hebt, maar voor bewaring op lange termijn beperk je de handelingen tot het minimum. De aanpassingen kan je dus beter doen met de raadplegingsbestanden.

Wie foto's digitaliseert, weet dat het belangrijk is om voor ieder beeld een apart document aan te maken. Dit is arbeidsintensiever, maar levert op termijn wel zijn voordelen op.

Het is duidelijk dat er bij het digitaal bewaren van beelden op een duurzame manier heel wat komt kijken. Je ziet al snel door de bomen het bos niet meer. Een handig instrument om na te gaan wat je te doen staat, kan je vinden via www.scoremodel.org. Op deze website heeft men alle mogelijke problemen opgedeeld in zeven clusters. Je krijgt tegelijk adviezen over wat je kan doen om de bewaring te verbeteren. En vergeet daarbij niet dat je beter iets aanpakt, dan dat je bij de pakken blijft zitten.

Meer informatie:

- Voor meer achtergrondinformatie: J. Poppe, *Handboek digitaliseren van documenten. Technische aspecten en kwaliteitseisen*, te downloaden via: <http://www.faronet.be/e-documenten/handboek-digitaliseren-van-documenten-technische-aspecten-en-kwaliteitseisen>
- Voor cursussen en advies: www.heemkunde-vlaanderen.be
- Voor het gebruik van standaarden: www.projectcest.be
- Voor advies over het digitaal cultureel erfgoed: www.packed.be

Hendrik Vandeginste
Consulent Heemkunde Vlaanderen

1 Dit artikel is hoofdzakelijk gebaseerd op de publicatie J. Poppe, *Handboek digitaliseren van documenten. Technische aspecten en kwaliteitseisen* (2011) en de cursus 'Digitaliseren, digitaal bewaren en online publiceren van Henk Vanstappen (Packed) van maart 2014 te Maasmechelen.

Bijlage: Voorbeeld van Dublin Core-beschrijving

Bestands ID	Auteur/ maker	Onderwerp/ trefwoord	Omschrijving	Datum	Titel	Bestands- type	Formaat	Relatie	Dekking	Rechten
000001	Vandeputte, Steven	Kamp	Groepsfoto van alle deelnemers op het einde van het kamp	2005-07-31	Kamp Mol	Foto	10x15 cm	Werkjaar 2004-2005	Mol	Chiro Buggenhout
000002	Adriaan, Mark	Kamp	Groepsfoto van de rakers op het einde van het kamp	2005-07-31	Kamp Mol	Foto	TIFF	Werkjaar 2004-2005	Mol	KSA Buggenhout
000152	De Wever, Els	Kamp	Lepelkoers van de welpen	1993-07-28	Kamp Westouter	Foto	16x24 cm	Werkjaar 1992-1993	Westouter	Scouts Buggenhout
000152						Foto	TIFF			
002473	Van Devyvere, Filip	Activiteit	Tikkertje bij de ravotters	2001	Tikkertje	Foto	10x15 cm	Werkjaar 2001-2002	Buggenhout	KSA Buggenhout
001542	Maes, Frauke	Ouder- namiddag	Toneeltje van de tito's over muizen in het bos	1990-10-20	Ouder- namiddag	Foto		Werkjaar 1990-1991	Buggenhout	Maes, Frauke (RIP 1995), publiek do- mein: 2066- 01-01
001542						Geluids- opname	Cassette			Chiro Buggenhout
001542						Beeld	AVI			Chiro Buggenhout
001542						Beeld	WMV			onbekend
000010	Janssens, Joris	Formatie	Formatie bij het begin van de activiteit met de eerste vlag	onzekeer	Formatie	Foto	10x15 cm		Buggenhout, jaren 1970	Scouts Buggenhout

Activiteit in de kijker

Nacht van de Geschiedenis

Op 24 maart vond de dertiende editie van de Nacht van de Geschiedenis van het Davidsfonds plaats. Net als andere jaren stonden verschillende heemkundige kringen en Davidsfondsafdelingen, al dan niet in samenwerking met elkaar, paraat om op 235 plekken in Vlaanderen een geschiedenisactiviteit te organiseren met als thema 'Landbouw'. Uit het erg diverse aanbod maakten wij volgende selectie.

Het Brugse Ommeland herbekeken

In Oostkamp organiseren het Davidsfonds en de heemkundige kring al jarenlang samen activiteiten rond de Nacht van de Geschiedenis. De kring droeg dit jaar de spreker voor: Wim Slabbaert, landschapsexpert bij het Agentschap voor Natuur en Bos, die een lezing bracht met als titel 'Het Brugse Ommeland herbekeken'. De avond trok 72 belangstellenden en de uitgaven en inkomsten werden netjes gedeeld.

'Tijdens deze lezing bracht hij een totaal nieuwe visie op het landschap rond Brugge en Oostkamp', vertelt Daniël Piceu van Davidsfonds Oostkamp. 'Hij schetste hoe de correcte toepassing van de basisregels van het boeren in de middeleeuwen het lokale landschap tekende. De eerste graven van Vlaanderen slaagden erin moderne technieken uit Scandinavië te introduceren: een efficiënte waterhuishouding, het juiste gebruik van vee en het creëren van geschikte hooilanden.'

'Dit leidde jaar na jaar tot voedseloverschotten die geruild werden voor kunst, juwelen en andere luxe-producten. Zo kon de handel ontstaan die Brugge groot maakte. Naast de naam Venetië van het Noorden verdient de regio rond Brugge en Oostkamp volgens Slabbaert evenzeer de titel Egypte van het Noorden omdat deze regio, net als de Nijl in Egypte, door de landbouw zorgde voor bloeiende handel, cultuur en rijkdom.'

De samenwerking tussen Davidsfonds Oostkamp en Heemkring Oostkamp gaat echter verder dan de Nacht van de Geschiedenis. Ze zijn al enkele jaren partners voor alles wat (lokale) geschiedenis betreft. ‘De pijlers van het Davidsfonds zijn taal, geschiedenis en kunst. Het lag dan ook voor de hand dat wij voor de pijler geschiedenis contact zochten met Heemkring Oostkamp. Het klikte meteen en dat leidde in het verleden tot heel wat positieve ervaringen.’

Zo plannen beide verenigingen in november een bezoek aan de tentoonstelling ‘Brugge in Oorlog’. ‘We konden meteen twee gidsbeurten boeken waardoor onze leden binnen kunnen aan groepstarief’, zegt Jan Demulder, voorzitter van Heemkundige Kring Oostkamp. ‘Een win-winsituatie voor beide verenigingen. In 2010 kochten we bijvoorbeeld ook samen een beamer aan.’

In 2012 werd samengewerkt aan een project rond de verdwenen Melkerij Nieuwburgh. Beide voorzitters kregen de kans om het archief van de melkerij, die dateert van 1892, in te kijken. Hieruit distilleerden zij een boeiend verhaal dat ze samen voorstelden aan het publiek in 2012. De presentatie kende een overrompend succes.

Karperteelt in Genk

In Genk verwelkomden het Davidsfonds en de heemkring een vijftigtal deelnemers in het Heempark voor een lezing over de oude karperteelt in Genk. Dat was een merkwaardige landbouwactiviteit die tussen de veertiende en de tweede helft van de twintigste eeuw nauw verbonden was met de gangbare landbouwprincipes.

De spreker van dienst was Rik Libot, die werkt als natuurbeheerder voor de stad Genk. ‘Hij werd ons voorgesteld door de heemkring die ook de avond zelf kwamen helpen’, zegt Guy Donders, voorzitter van Davidsfonds Genk. ‘Zijn verhaal zat vol leuke anekdotes en passende beelden.’

Het vroegere landschap van Genk was getooid met vijvers. Deze werden vaak gegraven voor de welvaart. Het natuurreservaat ‘De Maten’ is een voorbeeld van zo’n vijverlandschap. Daar werden vijvers gegraven met één doel: de karperteelt.

‘Deze zoetwatervis was in de middeleeuwen een wezenlijk onderdeel van het dagelijkse menu. Vooral de kloosters en de clerus waren belangrijke afnemers. Nochtans zijn karpers geen inheemse vissoort. In China bestaat de karperteelt al meer dan tweeduizend jaar. Zij ontdekten dat het kweken van

karpers een snelle en gemakkelijke manier was om aan de behoefte van dierlijke eiwitten te voldoen.'

'Deze vijvers waren niet altijd gevuld met water maar ieder zevende jaar bleven ze droog liggen. Dan zaaide men haver op de vijverbodem die werd geoogst ten voordele van de armentafel. Maar ook het tijdelijk omzetten van vijvers naar waterbeemd of grasweide waren veel voorkomende praktijken die allemaal vorm gaven aan het landschap.'

Wijnbouw in Wijnegem

Liefhebbers van wijnbouw konden tijdens de Nacht van de Geschiedenis in Wijnegem terecht. Daar werd gekozen voor stadslandbouw, een vorm van landbouw in verstedelijkt gebied. De heemkundige kring werd traditiegetrouw betrokken bij de organisatie, zoals altijd wanneer het thema het toelaat. Met 99 deelnemers was de activiteit helemaal uitverkocht.

'In Wijnegem bevindt zich het wijndomein Vigna, dat zich uitstrekt over vier hectare', zegt Anna Michielsens van Davidsfonds Wijnegem. 'Eigenaar en wijnbouwer Guy Somers kwam toelichten hoe je aan wijnbouw kan doen in een gemeente die grenst aan de grootstad Antwerpen.'

De avond ging van start met een historische omkadering door Vik Werrebroeck van Heemkundige Kring Jan Vleminck. Hij ontcrachtte de reeds jaren voortlevende mythe dat Wijnegem ethymologisch iets met wijnbouw te maken heeft. De heemkundige kring ontstond in Wijnegem in 1964 naar aanleiding van een tentoonstelling die in 1963 door het Davidsfonds werd ingericht.

Vervolgens vertelde Somers hoe hij in 1994 van start ging met de aankoop van een verlaten limo-

nadefabriek op een bebost domein. Daar grepen ze de kans om hun droom waar te maken: de aanleg van een wijngaard. De bodem in Wijnegem is zanderig met een ondergrond van zavel. Het is een grond die goed waterdoorlatend en luchtig is en bovendien snel opwarmt.

‘Aan de hand van een powerpointpresentatie werd een overzicht getoond van het intensieve en vaak manuele werk in de wijngaard. Door de toelichting van het vinificatieproces werd duidelijk hoe de druif aan de wijnstok uiteindelijk in een fles met etiket op tafel verschijnt.’

